

Monitorovacia správa
občianskej spoločnosti o implementácii
národnej stratégie integrácie Rómov
na Slovensku

*Biele miesta
v politike začleňovania
Rómov*

Vypracovali:

Centrum pre výskum ethnicity a kultúry
Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu
Rómske advokačné a výskumné stredisko
Roma Media (ROMED)
Komunitné centrum menších
Človek v ohrození
Rómska platforma
Február 2020

EURÓPSKA KOMISIA

Generálne riaditeľstvo pre spravodlivosť a spotrebiteľov
Riaditeľstvo D: Rovnosť a občianstvo Únie
Oddelenie D1: Nediskriminácia a koordinácia rómskych záležitostí

*Európska komisia
B-1049 Brusel*

**Monitorovacia správa
občianskej spoločnosti o implementácii
národnej stratégie integrácie Rómov
na Slovensku**

Biele miesta v politike začleňovania Rómov

***EUROPE DIRECT is a service to help you find answers
to your questions about the European Union***

Freephone number (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) The information given is free, as are most calls (though some operators, phone boxes or hotels may charge you)

LEGAL NOTICE

"The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein."

More information on the European Union is available on the Internet (<http://www.europa.eu>).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020

PDF ISBN 978-92-76-19901-4 doi:10.2838/474814 Catalogue number DS-03-20-402-SK-N

© European Union, 2020
Reproduction is authorised provided the source is acknowledged.

Túto správu pripravila koalícia mimovládnych organizácií:

- Centrum pre výskum etnicity a kultúry,
- Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu,
- Rómske advokačné a výskumné stredisko,
- Komunitné centrum menšín Veľký Krtíš,
- Roma Media,
- Rómska platforma,
- Človek v ohrození.

Správa bola pripravená ako súčasť pilotného projektu Rómskeho občianskeho monitoringu „Budovanie kapacít rómskej občianskej spoločnosti a posilnenie jej zapojenia do monitorovania národných stratégií integrácie Rómov“. Pilotný projekt je realizovaný pre Európsku komisiu, Generálne riaditeľstvo pre spravodlivosť a spotrebiteľov a je koordinovaný Centrom pre verejnú politiku Stredoeurópskej univerzity (CPS CEU), v partnerstve s Európskou sieťou miestnych rómskych organizácií (ERGO Network), Európskeho centra pre práva Rómov (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) a Rómskym vzdelávacím fondom (REF), a je realizovaný približne 90 mimovládnymi organizáciami a expertmi z 27 členských štátov.

Správa bola pripravená pre Európsku komisiu v rámci projektu Roma Civil Monitor koordinovaným CEU. Správa však odráža výlučne názory jej autorov. CEU nezodpovedá za informácie v nej obsiahnuté.

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK	7
ZHRNUTIE	8
ÚVOD	10
PRÍSTUP RÓMSKÝCH DETÍ A MLÁDEŽ K ŠPORTU	11
Štátne politiky v oblasti športu	13
Politiky integrácie Rómov a šport	16
Účasť rómskych detí v športe	16
Bariéry rómskych detí v prístupe k športu	18
Osobitné bariéry, ktorým čelia rómske dievčatá	20
Zhrnutie	20
MONITOROVANIE A EVALVÁCIA PROGRAMOV ZAČLEŇOVANIA RÓMOV.....	22
Monitoring	22
Evalvácia	24
Dostupné hodnotenia: Čo chýba?.....	25
Národný projekt ESF „Monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík“	28
Zhrnutie	29
POLITIKY ZAMERANÉ NA VÄČŠINOVÚ SPOLOČNOSŤ	30
NRIS a opatrenia zamerané na väčštinovú spoločnosť.....	30
Politiky zamerané na väčštinovú spoločnosť vo vzdelávaní.....	32
Zhrnutie	35
ODPORÚČANIA.....	36
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	38

ZOZNAM SKRATIEK

ACEC	Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu
CVEK	Centrum pre výskum etnicity a kultúry
ESF	Európsky sociálny fond
EŠIF	Európske štrukturálne a investičné fondy
FRA	Agentúra Európskej únie pre základné práva
KCM	Komunitné centrum menších
MPC	Metodicko-pedagogické centrum
MŠVVŠ	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu
MVO	Mimovládne organizácie
NRIS	Národná stratégia integrácie Rómov do roku 2020
PISA	Program pre medzinárodné hodnotenie študentov
RAVS	Rómske advokačné a výskumné stredisko
TV	telesná výchova
ÚVSRK	Úrad vládneho splnomocnenca pre rómske komunity

ZHRNUTIE

Prístup k športu pre rómske deti a mládež

V prvej kapitole sa zameriavame na dva základné piliere štátnej politiky športu a na spôsob, akým zohľadňujú situáciu rómskych detí a mládeže. Prvým pilierom je Šport pre všetkých, ktorého základným nástrojom v tejto vekovej skupine detí a mládeže je telesná výchova (TV), ktorá sa vyučuje na základných školách, stredných školách a univerzitách. Naše mapovanie výučby telesnej výchovy naznačuje, že účasť rómskych detí na hodinách je pravdepodobne nižšia ako u ostatných detí. Podľa názorov dopytovaných učiteľov nižšia účasť rómskych detí na TV je väčšinou dôsledkom toho, že deti nemajú k dispozícii potrebný cvičebný úbor. Niektorí učitelia sa domnievali, že rodičia rómskych detí častejšie ospravedlňovali svoje deti z účasti na hodinách TV. Viacerí učitelia telesnej výchovy spomenuli, že rómske deti sa necítia celkom komfortne, ak sa majú prezliekať spoločne s ostatnými deťmi rovnakého pohlavia v spoločných šatniach. Rozhovory s učiteľmi telesnej výchovy ukazujú, že učitelia viac-menej akceptujú tento *status quo* a len veľmi ojedinele riešia príčiny nižšej účasti rómskych detí na povinných hodinách telesnej výchovy alebo aj v športových kluboch. Hlavným finančným nástrojom na podporu prístupu k mimoškolským činnostiam sú vzdelávacie poukazy v hodnote 32 eur ročne na dieťa. Poukazy však ani zďaleka nepostačujú na pokrytie napríklad členských mesačných poplatkov v športových kluboch. Napríklad mesačné členstvo vo futbalovom klube sa môže pohybovať medzi 30 a 100 eur mesačne, plus ďalšie náklady na výstroj, či účasť na súťažiach alebo turnajoch.

Ďalším pilierom štátnej športovej politiky je Podpora talentovanej mládeže. V tomto pilieri štát uznáva, že finančné náklady sú významnou prekážkou, ktorá bráni talentovanej mládeži stať sa elitnými športovcami. Napriek tomu však neexistujú žiadne systémové opatrenia, ktoré by pomohli prekonať túto bariéru, vrátane nastavenia novo zriadeného Fondu pre podporu športu s ročnou alokáciou vo výške 20 miliónov eur. Jedno zo základných systémových opatrení, celonárodné testovanie športového nadania prvákov a tretiakov základnej školy nepredpokladá žiadnu nadväzujúcu podpornú činnosť, ktorá by na základe identifikovaného talentu pomohla deťom pridať sa k športovým klubom.

Kým v štátnych politikách v oblasti športu nájdeme biele miesta v súvislosti so situáciou sociálne znevýhodnených alebo rómskych detí, akčné plány Národnej stratégie integrácie Rómov do roku 2020 (NRIS) sa na oblasť športu nezameriavajú vôbec.

V praxi sme našli iba ojedinelé aktivity, ktoré podporujú prístup rómskych detí k športu a realizujú ich väčšinou komunitné centrá alebo zariadenia jednotlivci. Tieto činnosti neboli súčasťou žiadneho politického úsilia. V podstate len závisia od ochoty jednotlivcov, častokrát práve z komunitných centier alebo športových klubov, ktoré sa príležitostne zameriavajú aj na túto cieľovú skupinu.

Pokiaľ ide o bariéry v prístupe k športu, okrem finančných nákladov, najmä, ak sa jedná o šport ako neorganizovanú aktivitu, problémom môže byť aj dostupnosť športových zariadení najmä pre deti žijúce vo vylúčených lokalitách. Časť takýchto detí na okraji žije v lokalitách bez detských ihrísk. Okrem rezidenčnej segregácie môže obmedziť prístup k športovým zariadeniam prax priamej alebo nepriamej diskriminácie vrátane prípadov, keď obec zakáže rómskym obyvateľom vstup na miestne kúpalisko. Rasizmus a predsudky sú ďalšou prekážkou v prístupe k športu. Niektorí naši respondenti napríklad konštatovali, že nerómski rodičia by namietali proti „prítomnosti“ rómskych detí v niektorých športových kluboch. Správa si tiež všimá, že u rómskych dievčat je ešte menej pravdepodobné, že budú športovať, či už v rámci voľnočasových aktivít, alebo v organizovanom športe. Dôvodmi je menej športových krúžkoch dostupných pre dievčatá, najmä na vidieku a tiež z dôvodu rodových predsudkov, prítomných v niektorých rodinách.

Monitorovanie a evalvácia programov začleňovania Rómov

Slovensko vyčlenilo na začleňovanie Rómov prostredníctvom takzvaných národných projektov značné prostriedky ESF. Takéto niekoľkomiliónové projekty väčšinou poskytujú určité služby pomerne jednotným spôsobom na základe jednotnej metodiky a rovnakej jednotkovej ceny, napr. terénni sociálni pracovníci, asistenti v školách alebo asistenti zdravia.

Projekty financované z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) sú monitorované na základe metodických usmernení a strategických dokumentov. Počas fázy realizácie sa monitorovanie zameriava na progres, na základe ktorého sa refundujú vykonané činnosti. Úradníci, ktorí realizujú monitoring tiež zhromažďujú údaje k vyhodnoteniu implementácie na úrovni celého operačného programu. Po ukončení projektu príjemcovia finančných prostriedkov predkladajú záverečné monitorovacie správy. Pri týchto monitorovacích procesoch absentuje základné členenie podľa pohlavia. Rovnako však absentujú aj indikátory monitorovania kvality poskytovaných služieb.

Aj keď je monitorovanie povinným aspektom každého národného projektu, v prípade evalvácií tomu tak už nie je. Pri príprave tejto správy sa nám nepodarilo zistiť, prečo niektoré národné projekty plánujú evalvácie a niektoré nie. Navyše ani tri pravdepodobne najkvalitnejšie spracované evalvácie kľúčových programov – program komunitných centier, terénni sociálni pracovníci a podporní zamestnanci škôl a škôlok s inkluzívnym vzdelávaním – nemajú dostatok informácií na to, aby sme sa mohli poučiť z predchádzajúcich chýb. Ani jedna z evalvácií sa nezamerala na hodnotenie dopadov a vplyvu programu na začlenenie Rómov. Ani jedno z hodnotení dôsledne nezohľadnilo perspektívy klientov, t. j. cieľových skupín, Rómov. Absentovala aj rodová perspektíva. Správa tiež konštatuje, že k zlepšeniu kvality evalvácií by tiež výraznejšie prispelo posilnenie nezávislosti odborníkov najatých na ich prípravu.

Opatrenia zamerané na väčšinovú spoločnosť

Tretia kapitola sa zameriava na to, ako Slovensko rieši predsudky a stereotypy zdieľané majoritnou spoločnosťou, ktoré podkopávajú snahy o začlenenie Rómov. V kapitole konštatujeme, že zatiaľ čo v NRIS z roku 2011 sa deklarovala potreba zamerať sa na väčšinovú spoločnosť prostredníctvom komunikačných aktivít ako predpoklad úspešného vykonávania politík sociálneho začlenenia, praktická implementácia chýba.

V správe tiež poukazujeme na potrebu posilnenia kapacít vzdelávacieho systému pri prevencii a odstraňovaní predsudkov. Ukazuje sa, že napríklad dostupné učebnice neobsahujú ani presné a vyvážené informácie o Rómoch a rómskej histórii. Jediný pokus o systematickejšie doplnenie takýchto informácií, príprava doplnkového materiálu o národnostných menšinách mešká už viac ako dva roky.

Kapitola v závere upozorňuje aj na to, že potenciál vzdelávacieho systému je pomerne obmedzený v schopnosti rozvinúť kritické myslenie u detí a mládeže tak, aby dokázali rozlíšiť hoaxy a dezinformácie, ktoré sa často týkajú práve Rómov a ktoré podporujú vytváranie protirómskych stereotypov.

ÚVOD

Správa sa zameriava na prístup k športu, monitorovanie a evalváciu národných projektov a politiky zamerané na väčšinovú spoločnosť. Tieto oblasti sme vybrali, pretože buď predstavujú tzv. biele miesta v politikách začleňovania Rómov, alebo ich význam a / alebo implementácia je podcenená. Po roku 2020 si tieto oblasti podľa nášho názoru zaslúžia viac pozornosti, aby zlepšili dopad politik zameraných na začleňovanie Rómov.

Prvá kapitola argumentuje, že prístup rómskych detí a mládeže k športu je príkladom oblasti, ktorá predstavuje biele miesto v politike integrácie Rómov. V bežných športových politikách sa celkovo nezohľadňuje situácia sociálne znevýhodnených detí a mládeže a ich príležitosti zúčastňovať sa organizovaného športovania. Pritom existuje rozsiahly výskum, ktorý ukazuje, že šport je cenným nástrojom riešenia predsudkov a stereotypov, pričom môžeme pomôcť deťom zo znevýhodneného prostredia získať sociálny kapitál. Šport je tiež známy tým, že prospieva zdravému vývoju detí a mládeže. Šport môže tiež poskytnúť zmysel v živote, najmä počas problematickeho obdobia puberty, a tak predchádzať kriminalite, či užívaniu drog u mládeže. Vzhľadom na potenciálne obrovské prínosy športu pre rómske deti a mládež je zarážajúce, aká malá pozornosť sa venuje tejto oblasti. Ako v tejto kapitole argumentujeme, podpora chudobných rómskych detí je v skutočnosti ponechaná na komunitných centrách, alebo aktívnych jednotlivcoch, resp. dobrovoľníkoch. Sociálne znevýhodnené rómske deti a mládež pritom čelia značným bariéram v prístupe k športu - od diskriminácie v prístupe k športovým zariadeniam, cez finančné bariéry, alebo nedostatku sociálneho kapitálu svojich rodičov. Rómske dievčatá z tejto skupiny športujú ešte menej a čelia rodovým predsudkom, keďže jediné dostupné aktivity sú zvyčajne tzv. chlapčenské športy. Celkovo však možno konštatovať, že v prístupe k športu sú znevýhodnené chudobné deti bez ohľadu na ich etnický pôvod.

Druhá kapitola sa zameriava na monitorovanie a evalváciu národných projektov financovaných z EŠIF. Národné projekty implementujú štátne agentúry využitím desiatok miliónov eur poskytujúc určité služby v množstve lokalít jednotným spôsobom s jednotnými nákladmi, napr. terénni sociálni pracovníci, asistenti v škole, alebo asistenti zdravia. Čo sa týka monitoringu, jedným z absentujúcich aspektov je chýbajúci monitoring kvality poskytovaných služieb. Pokiaľ ide o evalváciu, dokonca aj tých najkvalitnejších, absentuje hodnotenie dopadu programov. Sme presvedčení, že v období po roku 2020 aspoň projekty s veľkými rozpočtami by mali byť monitorované a hodnotené dôsledne tak, aby sme sa dokázali poučiť z opakujúcich sa chýb. Totiž rizikom je, že ak budeme opakovať rovnaké chyby a programy neposkytnú očakávanú účinnosť, posilníme tým mylné presvedčenie o tom, že napriek miliónom eur investovaných do začleňovania Rómov, pokrok nevidieť. To môže prispieť k naratívu extrémistov o tom, že chyba je v Rómoch, pretože sú jednoducho neprispôsobiví.

Tretia oblasť tejto správy sa zameriava na politiky znižovania predsudkov a stereotypov u väčšinovej spoločnosti. Kroky štátu v tejto oblasti by mohli byť výrazne posilnené tak, aby pomohli znížiť diskrimináciu Rómov a vytvorili priaznivejšie podmienky pre politiku začleňovania Rómov. Aj keď si uvedomujeme, že zmena hlboko zakorenených protirómskych postojov a stereotypov je dlhodobým procesom, snaha v tejto oblasti je nedostatočná. Dobře zamýšľané štátne plány zameriavajúce sa na väčšinovú spoločnosť, u ktorých by sa dalo očakávať, že prinesú hmatateľné výsledky, ostali bez konkrétnych realizačných opatrení. Štátny vzdelávací systém, ktorý nie je schopný vysporiadať sa s inštitucionálnou segregáciou, podporuje stereotypy o rómskych deťoch ako o menejcenných a len veľmi málo sa zameriava na znižovanie predsudkov. Problémom sú aj nedostatočné informácie o Rómoch a rómskej histórii, ktoré by pomohli študentom pochopiť zložité dôvody vylúčenia Rómov. Potenciál systému vzdelávať deti a mládež tak, aby boli schopní kriticky myslieť a rozoznať obsah masívne zdieľaných hoaxov a dezinformácií o Rómoch je pomerne limitovaný.

PRÍSTUP RÓMSKYCH DETÍ A MLÁDEŽ K ŠPORTU

Koncom augusta 2018 Slovenskom obletela fotografia 13-ročného rómskeho dievčaťa Annamárie Horváthovej stojacej na prvom stupni víťazov v behu na 800 metrov. Ikonický obrázok zachytáva Annamáriu stojacu na stupienku víťaziek v balerinkách. V tej istej obuvi, v ktorej beh vyhrala, na rozdiel od členiek atletického klubu v riadnej športovej obuvi stojacej na stupienku vedľa nej. Fotografia dievčaťa vyrastajúceho v chudobnej domácnosti s mamou bez vodovodu v Moldave nad Bodvou sa rýchlo dostala do bežných médií, vyvolávajúc vlnu sympatie a tiež darov na financovanie výstroje a tréningov v miestnom atletickom tíme.¹

(Foto CVrček, Moldava nad Bodvou, 2018)

O niekoľko dní neskôr úradujúci predseda vlády Peter Pellegrini uskutočnil oficiálnu návštevu novovybudovaného niekoľko miliónového národného futbalového štadióna v hlavnom meste Slovenska v Bratislave. Očakávalo sa, že štadión, ktorý postavil oligarcha s úzkymi väzbami na vládnuce strany, čoskoro odkúpi štát. Štát plánoval kúpiť štadión za výrazne vyššiu cenu, ako bolo pôvodne dohodnuté. Predseda vlády Peter Pellegrini vo svojej emocionálne ladenej reči zdôraznil, že Slováci si zaslúžia najvyšší štandard, vrátane najvyššieho štandardu sedenia a osvetlenia.²

¹ „Dievčatko z osady predbehlo súperky o kolo. Obuté malo namiesto tenisiek balerínky“, tvnoviny.sk, 31. augusta 2018, dostupné na: https://www.tvnoviny.sk/domace/1932858_dievcatko-z-osady-predbehlo-superky-o-kolo-obute-malo-namiesto-tenisiek-balerinky

² Ján Petrovič, „Pellegrini: štát možno dá na stavbu Kmotříkovho štadióna viac“, aktuality.sk, 4. septembra 2019, dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/620292/pellegrini-stat-mozno-da-na-stavbu-kmotrikovho-stadiona-viac/>

(Foto, Pravda, Ivan Majerský)

Rozsiahly výskum športu, najmä v súvislosti s integráciou komunít migrantov, poukazuje na to, že šport predstavuje cenný nástroj na prevenciu a búranie predsudkov a stereotypov. Šport tiež môže pomôcť deťom a mládeži rozvíjať ich sociálny kapitál, ktorý môžu neskôr využiť pri hľadaní zamestnania alebo iných príležitostiach a celkovo môže podporiť ich integráciu do širšej spoločnosti. Existujú aj štúdie o integrácii dievčat imigrantského pôvodu, ktoré skúmajú potenciál športu pri prekonávaní viacnásobnej diskriminácie. Okrem toho šport môže pomôcť budovať komunitného ducha a spoločnú identitu a podporovať interkultúrne vzdelávanie. Šport tiež prospieva zdravému vývoju detí a mládeže. Športovanie môže poskytnúť zmysel v živote, najmä počas problematickeho obdobia puberty. A tak môže byť užitočným nástrojom na predchádzanie kriminality a užívania drog. Šport môže ďalej pomôcť rozvíjať pozitívny obraz seba samého, ktorý môže pomôcť prekonať negatívny dopad rasizmu. Niektoré výskumy tiež ukazujú na pozitívny vplyv športu na rozvoj pohybových schopností a na rozvoj kognitívneho myslenia v ranom detstve. Pri organizovaní športových aktivít musia samozrejme školské kluby rešpektovať rovnaké zaobchádzanie s každým zúčastneným. Naopak, ak si športová organizácia zakladá na rozvoji etnicky a sociálne homogénnych tímov, môže tak tiež posilniť rasizmus a segregáciu.³

Vzhľadom na potenciálne obrovské prínosy športu pre integráciu Rómov je zarážajúce aká malá pozornosť sa venuje tejto oblasti. Realitu dobre zachytáva príbeh Annamárie a novovybudovaného štadióna. Mimoriadne talentované dievča trénuje iba vďaka súkromným darom a úsiliu miestneho tímu, čo bolo vyvolané čisto náhodne masmediálnou pozornosťou. Ako argumentujeme v tejto kapitole, v lepšom prípade sú to v podstate len nadané deti, ktoré majú možnosť participovať na organizovanom športe. Sociálne znevýhodnené deti sú v politike športu neviditeľné. Značné financie sa v skutočnosti investujú do projektov a športových klubov so sporným zázemím, ako to ilustruje prípad národného futbalového štadióna. Podpora detí z chudobných domácností je väčšinou ponechaná na komunitné centrá alebo jednotlivcov. Je zaujímavé, že aj akčné plány integrácie Rómov zlyhávajú pri adresovaní týchto nedostatkov v systéme politik športu. Rómske deti, najmä zo sociálne slabého prostredia čelia obrovským prekážkam v prístupe

³ Pozri viac o výskume s referenciami: Elena Gallová Kriglerová, Zuzana Havírová, Alena Holka Chudžíková, *Šport ako cesta z geta* (Bratislava, CVEK, 2019) s. 9-12, dostupné na: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2019/12/Šport-ako-cesta-z-geta_final.pdf

k športu - od diskriminácie v prístupe k športovým zariadeniam cez finančné bariéry alebo nedostatkom sociálneho kapitálu svojich rodičov. Rómske dievčatá športujú ešte menej, pretože sú navyše konfrontované rodovým predsudkom, keďže jediné dostupné aktivity sa zvyčajne týkajú tzv. chlapčenských športov. Rovnako obmedzené športové príležitosti majú však aj chudobné deti bez ohľadu na ich etnický pôvod.

V kapitole sa venujeme tejto oblasti z perspektívy rôznych zainteresovaných strán, akými sú rómski rodičia, vedúci komunitných centier, zástupcovia štátu vrátane MŠVVŠ, učitelia telesnej výchovy.

Štátne politiky v oblasti športu

Šport pre všetkých

Koncepcia štátnej politiky v oblasti športu s názvom Slovenský šport 2020, bola prijatá v roku 2012⁴ a stanovuje hlavný rámec postavený na dvoch pilieroch: 1. Šport pre všetkých a 2. Podpora talentovanej mládeže.

Šport pre všetkých bol formulovaný už v 70-tych rokoch minulého storočia Radou Európy a do slovenskej legislatívy bol zakomponovaný už koncom 90-tych rokov.⁵ Šport pre všetkých podporuje voľnočasové aktivity, neorganizované športy, ktoré sú prístupné pre všetky vekové skupiny. Má za cieľ podporovať fyzickú a emocionálnu pohodu a predchádzanie zdravotným problémom.⁶ Medzi hlavné nástroje patrí TV, ktorá sa vyučuje na základných, stredných a vysokých školách. Slovenský šport do 2020 stanovuje medzi svoje ciele zvýšenie počtu hodín telesnej výchovy z dvoch na tri za týždeň. Tento cieľ sa však ešte nepodarilo realizovať.

Medzi prekážky, ktoré obmedzujú hodiny telesnej výchovy na základných školách, uvádza vládna politika nedostatočné vybavenie na školách pre tzv. tradičné športy, akými sú volejbal, basketbal, hádzaná, futbal alebo atletika. Na druhej strane víta rastúci počet multifunkčných zariadení. Pokiaľ ide o prístup k športu, štát pomáha rodičom pokryť výdavky spojené s účasťou v mimoškolských aktivitách formou poukážok v hodnote 32 eur na jeden školský rok. Štát tak ročne prerozdelí takmer 20 miliónov eur. Informácia o tom, aký podiel ide na šport, nie je dostupná. Náklady na poukážky, t.j. 3,20 eura mesačne však nepostačujú pokryť náklady na mesačné poplatky v športových kluboch.

Štátna stratégia neanalyzuje finančné či iné prekážky, ktoré môžu v praxi brániť určitému okruhu detí a mládeže v prístupe k športu. Stratégia sa spolieha na také inštitúcie, akými sú materské školy, ku ktorým majú napríklad rómske deti obmedzený prístup.⁷ Vo vzťahu k rómskym deťom sa v stratégii uvádza len to, že komunitné centrá by sa mali zaoberať situáciou sociálne znevýhodnených detí, pričom uznávajú, že z finančného hľadiska nie sú schopné participovať v bežných športových kluboch. Nemáme žiadne opatrenia, ktoré by pomohli prekonať bariéry k športovým klubom. Dokument neanalyzuje situáciu rómskych dievčat alebo dievčat vo všeobecnosti, ktoré môžu byť ďalej znevýhodnené v prístupe k

⁴ Koncepcia štátu v oblasti športu - Slovenský šport, prijatá uznesením vlády č. 703/2012 zo 6. decembra 2012, k dispozícii na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/612>

⁵ Zákon č. 288/1997 Z.z. o telesnej výchove v znení neskorších predpisov, odsek 3 oddiel 2

⁶ Koncepcia štátu v oblasti športu - Slovenský šport, prijatý uznesením vlády č. 703/2012 zo 6. decembra 2012, s.2 dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/612>

⁷ Pozri viac o predškolskom vzdelávaní rómskych detí, napr. v monitorovacej správe občianskej spoločnosti o implementácii národných stratégií integrácie Rómov na Slovensku (2019), s. 64-65, dostupné na: https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage_/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-slovakia-2018-eprint-fin-3.pdf

športu. Neexistuje žiadna zmienka k vzťahu k integrácií a/alebo predchádzaniu stereotypov.⁸

Úradníčka na MŠVVŠ, ktorá má na starosti šport potvrdila, že štátna politika v tejto oblasti zaostáva za vývojom na medzinárodnej úrovni. Taktiež oficiálny politický dokument prijatý vládou je do značnej miery formálnym nástrojom a aj oblasť týkajúca sa športovania sociálne znevýhodnených detí je pomerne okrajová. Na základe svojich skúseností z rôznych medzinárodných podujatí zaradila rodovú rovnosť, pretrénovanie a zneužívanie moci trénerov voči športovcom medzi ďalšie kľúčové otázky, ktoré si zasluhujú na Slovensku viac pozornosti.⁹

V našom rozhovore poukázala na miestami problematickú spoluprácu sekcie športu so sekciou regionálneho vzdelávania, ktorá má vplyv napríklad na telesnú výchovu na školách a ktorá je dôležitým aspektom v prístupe Šport pre všetkých. Vysvetlila tiež, že MŠVVŠ má napríklad v oblasti začleňovania znevýhodnených skupín obmedzené možnosti, pretože ich skutočná úloha spočíva najmä v prerozdeľovaní finančných prostriedkov pre športové zväzy, ktoré tieto prostriedky následne rozdeľujú klubom. Kluby, ktoré dostávajú finančné prostriedky, však nie sú zodpovedné za podporu účasti sociálne znevýhodnených detí v športe.

Niekoľko ďalších zainteresovaných aktérov však zdôraznilo výhody začlenenia športu pre sociálne znevýhodnené deti do štátnych politík. Vladimír Horváth, asistent toho času jediného rómskeho poslanca parlamentu, argumentoval, že na základe jeho skúseností sa šport dá využiť aj na podporu účasti vo vzdelávaní a všeobecnejšie na zlepšenie školských výsledkov chudobných detí.¹⁰ Peter Németh, ktorý vedie komunitné centrum v Prešove, ďalej dodal, že šport môže pomôcť rozvíjať motorické zručnosti chudobných detí. Podľa jeho názoru sa okrem iného ukázali ako veľmi účinné športové aktivity zamerané na adresovanie predsudkov u detí.¹¹ Zamestnanec mestského úradu stredne veľkého mesta na západnom Slovensku zdôraznil význam športových aktivít, a to nielen z hľadiska fyzických podmienok, ale aj duševných schopností, ako je zodpovednosť, presnosť, trpezlivosť alebo schopnosť integrácie. Poznamenal však, že nemajú žiadne konkrétne politiky zamerané na chudobné deti.¹²

K mapovaniu hodín TV, ktoré sú v podstate jediným pilierom prístupu Šport pre všetkých, patrili aj rozhovory s piatimi učiteľmi telesnej výchovy zo základných škôl z celého Slovensku. Zistili sme, že účasť rómskych detí v triedach telesnej výchovy je o niečo nižšia ako priemerná účasť detí. Podľa názorov učiteľov to bolo väčšinou spôsobené tým, že si deti nenosia riadny cvičebný úbor. Niektorí učitelia tiež zdôraznili, že rodičia rómskych detí častejšie žiadali o ospravedlnenie svojich detí z hodín TV. Niekoľko učiteľov telesnej výchovy si všimlo, že rómske deti sa necítia celkom komfortne, keď sa majú prezliekať s ostatnými deťmi rovnakého pohlavia v šatniach. Obzvlášť rómske dievčatá sa prezliekajú na toaletách a na hodiny TV prichádzajú už v cvičebnom úbore alebo necvičia vôbec. Jedna z učiteliek nižšiu účasť na TV vysvetľovala nezaujmom detí.¹³ Vo všeobecnosti rozhovory s učiteľmi telesnej výchovy na Slovensku naznačujú, že učitelia viac-menej akceptovali *status quo* a neriešia príčiny nižšej účasti v športe alebo dokonca na povinných hodinách telesnej výchovy.¹⁴

⁸ Konceptia štátu v oblasti športu - Slovenský šport, prijatá uznesením vlády č. 703/2012 zo 6. Decembra 2012, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/612>, s. 2

⁹ Rozhovor na MŠVVŠ pre CVEK (október 2019)

¹⁰ Rozhovor s Vladom Horváthom pre CVEK (október 2019)

¹¹ Rozhovor s Petrom Némethom z Komunitného centra v Starej Tehelni pre CVEK (august 2019)

¹² Rozhovor so zamestnancom mestského úradu v Trnave pre CVEK (október 2019)

¹³ Rozhovor s učiteľkou TV v Prešove pre CVEK (august 2019)

¹⁴ Správy MVO RAVS, ACEC a KCM pripravené pre potreby tejto správy

Podpora talentovanej mládeže

Ďalším pilierom štátnej športovej politiky je identifikácia a podpora talentovanej mládeže, ktorá sa môže zaradiť medzi elitných športovcov. V štátnom programe o práci so športovo nadanou mládežou na roky 2015 - 2020 sa predpokladá, že podpora musí byť systematická a založená na celoštátnom náboře.¹⁵ Podpora má byť organizovaná prostredníctvom niekoľkých kanálov - centier voľného času, športových tried v rámci bežných, základných a stredných športových škôl. Uznesenie tiež predpokladá podporu športu pre deti a mládež so zdravotným postihnutím.

V časti „Hlavné problémy školského systému na podporu talentovanej mládeže“ uznesenie uznáva finančné náklady ako jednu z prekážok, ktorá bráni talentovanej mládeži stať sa elitnými športovcami. Cieľ tejto politiky sa obmedzuje iba na zvýšenie športového zastúpenia Slovenska na medzinárodných podujatiach, podporu talentovanej mládeže, obnovu a rozvoj športovej infraštruktúry, najmä národného futbalového štadióna a podporu športovania pre ľudí so zdravotným postihnutím. Stratégia spomína sociálne znevýhodnené skupiny v cieľových skupinách, avšak bez prepojenia na akékoľvek konkrétne činnosti. Neexistujú žiadne zmienky o rodovej rovnosti v športe, ktorý je jedným z ústredných cieľov na olympijských hrách¹⁶ a uznaný Európskou úniou¹⁷ a Radou Európy.¹⁸

V roku 2015 parlament prijal nový zákon o športe, ktorý rozširuje právomoci v tejto oblasti na MŠVVŠ, vyššie územné celky, mestá a obce. Legislatíva predpokladá, že organizácia športu na vysoko konkurenčnej a elitnej úrovni sa riadi väčšinou prostredníctvom federácií s osobitným rozpočtom na základe počtu športovcov a dosiahnutých výsledkov v súťažiach. Šport pre všetkých je viac v kompetencii vyšších územných celkov, miest a obcí. Samospráva je zodpovedná za údržbu a rozvoj športových zariadení. Súčasne by tiež mali rozvíjať svoje vlastné koncepcie podpory športu pre všetkých. Právne predpisy nevyžadujú žiadne špeciálne zohľadnenie situácie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.¹⁹

V septembri 2019 prijal parlament nový zákon o financovaní športu, ktorý predpokladá rozdelenie 20 miliónov eur ročne prostredníctvom novovytvoreného pomerne autonómneho fondu pre šport. Zákon obsahuje obe priority, Šport pre všetkých, ako aj podporu talentovanej mládeže.²⁰ Zákon sa nezameriava na situáciu sociálne znevýhodnených detí a vzhľadom na absenciu, alebo možno aj neznalosť tohto rozmeru medzi tvorcami verejných politík, je nepravdepodobné, že bude fond čiastočne použitý na účasť Rómov, alebo vo všeobecnosti sociálne znevýhodnených detí v športe.

Jedným zo systémových opatrení, ktorým MŠVVŠ zaviedlo podporu talentovanej mládeže, bolo celonárodné testovanie športového nadania detí v prvom a treťom ročníku základnej školy. MŠVVŠ však vo svojom vnútornom obežníku adresovanom riaditeľom základných škôl tvrdilo, že cieľom nebolo identifikovať najtalentovanejšie deti. Testovanie malo skôr pomôcť deťom a rodičom vybrať si druh športu, v ktorom môžu byť ich deti úspešné. Prvé pilotné testovanie sa uskutočnilo v školskom roku 2017/2018 u prvákov, zatiaľ čo prvé

¹⁵ Koncepcia práce s talentovanou mládežou v športe na roky 2015 - 2020, uznesenie vlády č. 564/2015 zo 14. októbra 2015, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/12368/1>

¹⁶ Pozri napríklad <https://www.olympic.org/gender-equality>. Toto však nie je predmetom diskusie v rámci Slovenského olympijského výboru <https://www.olympic.sk/novinky/5651>

¹⁷ Pozri viac športovú agendu v Európskom inštitúte pre rodovú rovnosť dostupné na: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/sport>

¹⁸ Pozri viac o programe športu a rodovej rovnosti v Rade Európy dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/sport>

¹⁹ Zákon č. 440/2015 Z. z. o športe v znení neskorších predpisov

²⁰ Zákon č. 310/2019 Z. z. o Fonde na podporu športu

celoštátne testovanie všetkých detí zapísaných v prvom ročníku sa uskutočnilo v školskom roku 2018/2019. Ministerstvo predpokladalo, že testovanie tejto vekovej skupiny by sa malo znovu vykonať, keď budú tretiaci. Ministerstvo predpokladalo, že ďalšie významné zdroje budú potrebné na prípravu metodiky a jej začlenenie do pomerne sofistikovaného online nástroja. Dokument tiež predpokladal poskytnutie výsledkov pre dieťa a rodičov spolu s piatimi odporúčanými športmi a príslušnými športovými klubov v okolí.²¹ MŠVVŠ sa však skôr zameriava na výsledky ako na nástroje merania a ich relevantnosť, než na následné konanie škôl na základe výsledkov.

Testovanie nepredpokladá žiadnu komplexnejšiu podporu po testovaní, ktorá by skutočne pomohla rodičom a deťom pri zapísaní a účasti v športových kluboch. V praxi sme sa stretli s tým, že testovanie sa síce uskutočnilo, deti dostali známky nevediac presne za čo, ale bez následnej podpory. MŠVVŠ nepredpokladá žiadne následné plány, ktoré by finančne a inak podporovali nadané sociálne znevýhodnené deti v prístupe k športu. Jedna zo škôl uviedla, že rodičom poskytla zoznam športových klubov v regióne. Pomerne prekvapujúca, aj keď výpovedná bola reakcia jedného z opýtaných učiteľov, ktorý poznamenal, že to bola chyba rodičov, ktorí sa nezaujímal o testovanie detí: „Rodičia tieto výsledky vôbec nehľadajú.“²²

Politiky integrácie Rómov a šport

Zatiaľ čo oficiálne štátne politiky v športe sa nezameriavajú na situáciu sociálne znevýhodnených alebo rómskych detí, akčné plány na implementáciu NRIS šport neobsahujú vôbec.²³ Je zaujímavé, že tieto akčné plány boli prijaté po tom, čo Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚVSRK) zorganizoval sympóziu rómskej mládeže, ktoré vo svojom oficiálnom vyhlásení vyzvalo na vytvorenie dlhodobého programu zameraného na vyhľadávanie a podporu talentovaných športovcov, podporu športového poradenstva s cieľom zvýšiť počet rómskych trénerov a podporiť dodržiavanie školských osnov telesnej výchovy, čiastočne v kontexte rómskych detí.²⁴ V našom rozhovore Tibor Škrabský, zamestnanec ÚVSRK, poznamenal, že vo svojej činnosti sa na šport nezameriavajú. Podľa neho majú pomerne obmedzené znalosti o tom, ako využiť šport v sociálnom začleňovaní. Tvrdil, že nevidí žiadnu špecifickú úlohu športu vo vzťahu k rómskym deťom v zmysle, že je rovnako dôležitý pre rómske aj nerómske deti. Úrad registroval iba ojedinelé miestne iniciatívy, väčšinou zamerané na futbal, ktoré však nemali podobu spoločných aktivít s rómskymi a nerómskymi deťmi. Poukázal tiež na to, že na podporu začlenenia je potrebné zamerať sa skôr na miešanie rómskych a nerómskych hráčov do tímov, ako len nechať deti hrať proti sebe na základe ich etnicity.

Účasť rómskych detí v športe

V našom mapovaní praxe sme narazili skôr na ojedinelé príklady realizované buď komunitnými centrami alebo jednotlivcami, zvyčajne s určitými väzbami alebo predchádzajúcimi pracovnými skúsenosťami s rómskymi deťmi alebo mládežou. Tieto

²¹ Celoslovenské testovanie pohybových predpokladov žiakov prvých a tretích ročníkov základných škôl na identifikáciu športového talentu (podklady pre sekciu regionálneho školstva na poradu riaditeľov základných škôl), (nedatované) dostupné na:

http://zsss.stranka.info/stranky/zsss/F/subory/sport_testovanie_identifikacia_sportoveho_talentu.pdf?PHPSSESID=d1b6216aa9c4c8b91bcc73018da0f5a6

²² Rozhovor v Prešove pre CVEK (august 2019)

²³ Pozri naposledy aktualizované revidované akčné plány pre NRIS do roku 2020 na roky 2019 - 2020 pre oblasti D.2.1 Vzdelávanie, D.2.2. Zamestnanosť, D.2.3 Zdravie, D.2.4. Bývanie a D.2.5 Finančné začlenenie, uznesenie vlády č. 25/2019 prijaté 17. januára 2019, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/963>

²⁴ Prvé spoločné vyhlásenie o kongrese rómskej mládeže prijaté 6. apríla 2018 v Bratislave. Dostupné na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKFwjKk6e1y8HIAhUHohQKHcciAw4QFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3FtlacoveMOC1%26sprava%3DVIA-presne-ko-Chceme-odkazuj-mladosti-Romovia-Spolocnosti%26subor_spravy%3D292659&USQ=AOvVaw2P4Q_imsGRu5eHMxiuNywj

aktivity však neboli súčasťou žiadnej politiky a závisia výlučne od ochoty jednotlivcov, ktorí väčšinou pracujú v komunitných centrách. Rómske deti najčastejšie športujú v komunitných centrách vo voľnočasových aktivitách, väčšinou hrajú stolný tenis alebo loptové hry, ktoré si nevyžadujú veľké finančné investície. Tieto aktivity sú určené výlučne rómskym deťom, ktoré žijú v určitej vylúčenej lokalite. Iba v prípade, že komunitné centrum pracuje s rómskymi aj nerómskymi deťmi v určitej lokalite, realizujú športové aktivity spoločne. To je však skôr výnimočná situácia.²⁵

Zamestnanci komunitných centier argumentovali, že majú obmedzené kapacity na nejakú systematickejšiu podporu, ktorá by viedla k začleňovaniu rómskych detí do väčšinových športových klubov. Ako pripustil jeden vedúci komunitného centra v Prešove: „Aj pre nás je šport druhoradým, terciárnym problémom; nemáme ľudí, máme tu veľa klientov s obrovskými problémami, z Implementačnej agentúry sú traja zamestnanci; pracujeme ako dobrovoľníci až do obdobia, keď sa začne ďalší projekt, (...) nemáme kapacity na profesionálne organizovanie športu; môžeme skúšať tak, ako sme vyskúšali karate alebo stolný tenis (...), sme len my, ja a moji kolegovia (...), ak vidíme dieťa, ktoré je mimoriadne talentované, ako to bolo v prípade niektorých futbalistov, snažíme sa mu pomôcť, aby postúpil a presvedčujeme klub, aby toto dieťa vzal.“²⁶

Stretli sme sa však aj so situáciami najmä vo futbale, kedy športové kluby nemajú dostatok dobrých hráčov a oslovujú deti a mládež z marginalizovaných komunít. Zvyčajne je to iniciatíva športových klubov hľadajúcich futbalistov a následne nadviažu spoluprácu s komunitným centrom. Napríklad Juraj Štofej, ktorý vedie komunitné centrum v Trnave vozí nad rámec svojich pracovných povinností štyri rómske deti dvakrát týždenne do futbalového klubu v dedine mimo mesta. Štofej poznamenal, že pre deti, ktoré trávili väčšinu času v segregovanom mestskom gete, je to tiež dobrá príležitosť dostať sa mimo tohto prostredia a stretnúť sa s nerómskymi deťmi. Podľa Štofeja vidiecky futbalový klub nemal dostatočný počet dobrých futbalových hráčov, a tak oslovil komunitné centrum. Klub pokrýva výdavky na tréningy a turnaje, zatiaľ čo komunitné centrum platí za prepravu do futbalového klubu.²⁷ Keby však Štofej nepomáhal dobrovoľne s dopravou, táto aktivita by s najväčšou pravdepodobnosťou zanikla, pretože klub sa nachádza mimo Trnavy, v malej dedine, ktorá nie je dobre spojená verejnou dopravou. Podobne vo Veľkom Krtíši poskytuje klub v neďalekej dedine dopravu niekoľkým Rómom z mesta, pričom bez takéhoto úsilia by ich účasť na tréningoch pravdepodobne nebola možná.²⁸ V menšej dedine na východnom Slovensku sme našli aj verziu, kedy z komunity so stovkami Rómov päť chlapcov z bohatších rómskych rodín hrá futbal za miestny klub podporovaný obcou. Rodičia týchto chlapcov samí hrajú pravidelne futbal v telocvični základnej školy.²⁹

Počas mapovania náborových stratégií zo strany športových klubov sme zistili, že rómske komunity oslovujú len zriedka. Manažér veľkého známeho futbalového klubu v rozhovore povedal, že v minulosti mali pravdepodobne niekoľko rómskych hráčov. Boli to rómske dievčatá, ktoré pochádzali z detského domova. Ich nábor do novootvoreného ženského tímu bol však skôr dôsledkom náhody, keďže zhodou okolností robil športový klub v detskom domove charitatívnu akciu. Tento klub robí zvyčajne nábor talentovaných detí v materských školách. Rómske deti však tieto materské školy väčšinou nenavštevujú. Prípadne iniciatíva ide od rodičov, ktorí priamo oslovujú futbalový klub, aby zaregistrovali svoje dieťa.³⁰ Miestny atletický klub v Trnave náborové aktivity nerealizuje. Podľa vedúceho klubu kedysi chodili do škôl, organizovali športové kluby na školách a dokonca aj podujatia, kde si deti mohli vyskúšať rôzne disciplíny. Teraz je klub pomerne veľký. S

²⁵ Správa MVO RAVS, ACEC, Roma media, Rómska platforma a KCM pripravené pre potreby tejto správy

²⁶ Rozhovor s Petrom Némethom z Komunitného centra v Starej Tehelni pre CVEK (august 2019)

²⁷ Rozhovor s Jurajom Štofejom z Komunitného centra v Trnave pre CVEK (október 2019)

²⁸ Správa MVO KCM pripravená pre potreby tejto správy

²⁹ Správa MVO Romed pripravená pre potreby tejto správy.

³⁰ Rozhovor s manažérom Spartaku pre CVEK (október 2019)

takmer päťsto členmi náborová aktivita nie je už potrebná. Oslovujú ich priamo rodičia. Klub má napriek tomu špeciálny sociálny fond pre nadané deti, ktorých rodiny majú problémy s úhradou výdavkov.³¹

Z mapovania vyplynulo, že rómske deti sa okrem futbalu pomerne často zapájajú aj do boxu a bojových umení.³² Znáмым príkladom je akadémia Tomyho Kida, založená popredným slovenským boxerom v Galante a podporovaná štátom, ktorá robí náборы detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, vrátane rómskych detí.³³ Niekoľko klubov bojového umenia sme našli aj vo Veľkom Krtiši. Jeden z týchto klubov, ktorý vedie Pavol Berky, spolupracuje pri náboře s miestnymi školami a organizuje tiež exhibície, ktoré motivujú deti k účasti. Učítelia môžu tiež kontaktovať klub nielen vtedy, keď si všimnú športovo nadané deti, ale aj napríklad vtedy, ak sa deti správajú agresívne. Tento klub je zmiešaný z hľadiska etnicity a pohlavia so 60 členmi vo veku od 5 do 40 rokov. Deti cvičia box a / alebo kombinované bojové umenia trikrát týždenne a uhrádzajú poplatok 35 eur mesačne. Polovicu tvoria rómske deti vrátane detí zo slabého sociálneho prostredia a jedna tretina sú dievčatá. A keďže je poplatok pre chudobné rodiny pomerne vysoký, chudobné deti sú od týchto poplatkov oslobodené. Musia však pravidelne navštevovať kurz. Vďaka podpore súkromných darcov si môžu dovoliť poplatok odpustiť. Podľa Berkyho má šport obrovský pozitívny vplyv na deti: „*Deti pochádzajú zo základných škôl bez fyzických schopností, trénujú a učia sa aj kolektívne duchu, rešpektujú jeden druhého a získavajú sebadôveru.*“³⁴ Toto pozorovanie je v súlade s dostupným výskumom o výhodách športovania.³⁵ V ďalšom meste Holíč sme našli boxerský klub, ktorý navštevovali deti z najchudobnejších rómskych rodín. Klub, podobne ako ten vo Veľkom Krtiši, trénuje rómskych aj nerómskych športovcov ako aj dievčatá a chlapcov. Jednou z najúspešnejších športovkyň je rómske dievča. Rodina nemá finančné prostriedky na pokrytie jej výdavkov a tak jej tréner pomáha kryť výdavky z vlastných prostriedkov alebo pomocou súkromných darcov.³⁶

Bariéry rómskych detí v prístupe k športu

Dostupnosť športovísk môže predstavovať jednu z najvýraznejších prekážok pre deti žijúce v marginalizovaných oblastiach najmä, ak sa jedná o neorganizovanú formu voľného času. Toto môže byť spôsobené skutočnosťou, že určitá časť takýchto detí žije v segregovaných alebo oddelených lokalitách bez detských ihrísk. V Trnave sme sa stretli so situáciou, že presadenie športovísk v getách sa môže stretnúť s nevoľou. Jeden z poslancov navrhol výstavbu futbalového ihriska v blízkosti mestského rómskeho geta a spolu s miestnymi obyvateľmi kosil trávu pre ihrisko ako aj spoločnú záhradu, ktorá by umožňovala organizovať ďalšie voľnočasové aktivity. Nakoniec však neuspeli, keďže ostatní poslanci plán odmietli s argumentom, že rómske deti by mali radšej využívať športové ihriská miestnych základných škôl. Zdá sa však, že ide o stratégiu na utlmenie akéhokoľvek úsilia, pretože tieto ihriská buď nie sú prístupné alebo sú prístupné len zriedka.³⁷

Okrem rezidenčnej segregácie môže prístup k športoviskám obmedziť aj prax priamej alebo nepriamej diskriminácie. Napríklad pred niekoľkými rokmi mesto Moldava nad

³¹ Rozhovor s manažérom miestneho atletického klubu pre CVEK (október 2019)

³² Vo Filakove je však tiež známy športový klub vzpierania zameraný na rómske deti z mestského geta. Pozri napr. v Jana Čavojská „Tréner domácich silákov z Filakova: Som rád, ak niekto z klubu odchádza, lebo je to kvôli práci“, 6. januára 2019, plus 7 dní, dostupné na: <https://plus7dni.pluska.sk/ludia/trener-romskych-silakov-filakova-som-rad-ak-niekto-klubu-odchadza-lebo-je-to-kvoli-praci>

³³ Pozri viac na: <https://www.tomikid.com>

³⁴ Rozhovor s Pavlom Berkym (október 2019)

³⁵ Pozri zdroj uvedený v poznámke pod čiarou č. 3 vyššie

³⁶ Správa MVO RAVS pripravená pre potreby tejto správy

³⁷ Rozhovor s Jurajom Štofejom pre CVEK

Bodvou zakázalo rómskych deťom vstup na miestne kúpalisko.³⁸ V roku 2016 obec Hrčel' rozdelila prevádzkové hodiny novovybudovaného multifunkčného ihriska z fondov EÚ³⁹ pre rómskych a nerómskych návštevníkov. V nepárne dni bolo ihrisko prístupné pre Nerómov, zatiaľ čo párne dni ho mohli využívať Rómovia. Obec toto nariadenie vo forme obecného oznamu zrušila po výzve Ondreja Dostala, jedného z poslancov Národnej rady Slovenskej republiky.⁴⁰

Vo Veľkom Krtíši je prírodné kúpalisko (nazývané aj bio-kúpalisko) prakticky nedostupné pre chudobné rómske rodiny, pretože nespĺňajú podmienky na získanie mestskej karty, ktorá sa poskytuje iba tým, ktorí nemajú dlhy voči mestu. Preto nespĺňajú podmienky na výrazne zníženie poplatkov a nemôžu si tak dovoliť zaplatiť vstupné. Mesto má tiež štadión na korčuľovanie. Rómske deti ho nevyužívajú pretože nemajú korčule a nemôžu si dovoliť zaplatiť ich požičanie alebo vstup. Prístup na športové ihriská na školách je príliš komplikovaný na to, aby sa tam deti mohli hrať.⁴¹

V inej menšej dedine na východnom Slovensku sa deti hrajú hneď za miestnym multifunkčným ihriskom. Pravidlá prístupu sú totiž pomerne zložité. Ihrisko je zamknuté a kľúč má iba určená osoba a nikto z Rómov nevie, kto je určenou osobou v obci. Rómski rodičia, s ktorými sme robili rozhovory, by privítali detské ihrisko v blízkosti osady pretože neveria, že by ich deti boli vítané na ihriskách, ktoré využíva majorita.⁴²

Pokiaľ ide o prístup k organizovanému športu, väčšina respondentov súhlasila s tým, že skutočná dostupnosť športu pre rómske deti žijúce v marginalizovaných komunitách je veľmi nízka. Štát sa spolieha skôr na rodičov, ich sociálne zručnosti a kapitál, ako aj na určitú finančnú stabilitu, než aby vytváral príležitosti a oslovoval znevýhodnené deti. U rodín žijúcich v segregovanom prostredí, ktoré každodenne bojujú o prežitie, je menšia pravdepodobnosť, že budú prioritizovať to, aby deti športovali. Pravdepodobnejšie je to u lepšie ekonomicky situovaných rodín s predchádzajúcou skúsenosťou so športom. Financovanie športových aktivít pre rodičov žijúcich v hmotnej núdzi bolo podľa jedného z vedúcich komunitného centra „jednou z najnižších priorít ..., pre nich [rómskych rodičov] je dôležité kúpiť jedlo, platiť účty, školné a milión iných poplatkov ...“⁴³ Stretli sme sa však s tým, že lepšie situované rómske rodiny z väčších miest aktívne vyhľadávajú športové aktivity, pričom na to využívajú internet.⁴⁴ Vo vidieckom prostredí, v ktorom žije najviac marginalizovaných Rómov, je celkovo prístup k športovým klubom náročnejší v porovnaní so situáciou vo väčších mestách.

Finančné náklady spojené s účasťou na organizovanom športe predstavujú významnú prekážku. Členstvo vo futbalovom klube môže stať od 30 do 100 eur mesačne, pričom ďalšie finančné výdavky predstavujú náklady na športové oblečenie, na súťaže alebo turnaje. Niektoré kluby o tejto bariére vedia a znižujú alebo nevyberajú poplatok od detí z chudobnejších rodín. Poplatok sa však väčšinou znižuje iba v prípadoch, keď sú deti nadané. Okrem toho ekonomické zázemie detí môže v rôznych športoch zohrávať odlišnú úlohu. Podľa jedného z opýtaných atletických trénerov kolektívne športy ako futbal vytvárajú prostredie pre nespravodlivý prístup. Tréneri môžu v niektorých zápasoch nechať hrať tie deti, ktorých rodičia sponzorujú klub. Táto prax je menej pravdepodobná v prípade individuálnych športov, napríklad atletiky, kde sa výsledky merajú pri každom športovcovi.

³⁸ Správa MVO Rómska platforma pripravená pre potreby tejto správy

³⁹ Operačný Program rozvoja vidieka počas programového obdobia 2007 - 2013, prioritná os 4 Základné služby pre vidiecke obyvateľstvo, kód opatrenia 321, kód projektu 44181100004, dostupné na: <https://oks.sk/Oks-vyzyva-odstranit-segregacne-prax-v-Obci-Hrcel/>

⁴⁰ SITA, TASR „Dostál upozornil na segregacné praktiky v obci Hrčel'“, 12. marec 2016, sme.sk, dostupné na: <https://romovia.sme.sk/c/20121173/dostal-upozornil-na-segregacne-praktiky-v-obci-hrcel.html>

⁴¹ Správa MVO KCM pripravená pre potreby tejto správy

⁴² Správa MVO Romed pripravená pre potreby tejto správy

⁴³ Rozhovor s vedúcim komunitného centra v Prešove pre CVEK

⁴⁴ Rozhovor s rómskou matkou v Trnave pre CVEK

A následne sa športovci zúčastňujú na súťažiach na základe svojich individuálnych výsledkov.⁴⁵ Okrem toho športy ako gymnastika sú do značnej miery závislé od dodatočnej podpory rodičov, napríklad, ak pracujú ako asistenti trénera či rozhodcovia, alebo pomáhajú voziť deti na súťaže, čo môže predstavovať ďalšiu neprekonateľnú prekážku pre sociálne znevýhodnených rodičov.

Prostredníctvom rozhovoru s jedným z učiteľov telesnej výchovy sme si tiež všimli, že rasizmus môže predstavovať ďalšiu prekážku. Učiteľ uviedol, že nerómski rodičia by namietali „neprimeranú prítomnosť“ rómskych detí v niektorých športových kluboch.⁴⁶ Rómske deti, ktoré sa obávajú vstupu do etnicky zmiešaných klubov, si môžu rasizmus, rezidenčnú a školskú segregáciu do istej miery osvojiť. Jeden z rómskych rodičov v našom rozhovore poznamenal, že „rómske deti sa niekedy obávajú, najmä tie, ktoré nie sú zvyknuté byť medzi Nerómami“ športovať s nerómskymi deťmi, čo môže byť ďalšou prekážkou v prístupe k športu.⁴⁷

Osobitné bariéry, ktorým čelia rómske dievčatá

Naše mapovanie ďalej ukazuje, že u dievčat je ešte menej pravdepodobné, že sa zapájajú do športovania. To platí tak u voľnočasových aktivít ako aj v organizovanom športe a to z dvoch hlavných dôvodov. Prvým dôvodom je nižší počet športových príležitostí pre dievčatá, najmä vo vidieckych oblastiach. Dostupné kluby alebo aktivity sú väčšinou v praxi určené pre chlapcov, napríklad futbal, hoci tieto hry môžu rovnako hrať aj dievčatá. V Prešove vedúci komunitného centra poznamenal, že ak dievčatá športujú, zvyčajne ide len o skákanie cez gumu alebo podobné aktivity pri ich dome.⁴⁸ Dievčatá sú tiež dosť často stereotypne vedené iba k tancu ako forme športovania alebo k voľnočasovým aktivitám určeným pre dievčatá, najmä pre rómske dievčatá. Po druhé, šance rómskych dievčat na šport sú obmedzené očakávaniami niektorých rodín, ktoré vidia šport skôr ako chlapčenskú záležitosť a väčšinou sa tak rozhodnú pre najčastejšie dostupný futbal.⁴⁹ Podľa zistení ACEC rómske dievčatá vo viacerých menších obciach na východnom Slovensku športujú väčšinou iba keď sú veľmi malé a to ešte pred dosiahnutím puberty.⁵⁰ Neexistujú žiadne politiky ani postupy, ktoré by reagovali na tieto tradície s cieľom pomôcť dievčatám športovať.⁵¹

Zhrnutie

Vzhľadom na potenciálne pozitívne prínosy v integrácii vylúčených skupín, v boji proti rasizmu a predsudkom a pre rozvoj zúfalo potrebného sociálneho kapitálu medzi znevýhodnenou mládežou, je zarážajúce, ako málo sa štát venuje športovaniu rómskych a sociálne znevýhodnených detí. Pri zmenách však nestačí zamerať sa len na tieto skupiny. Myslíme si, že celý systém podpory športu a jeho organizácie si vyžaduje reformu v súlade s najnovšími poznatkami, ktoré sa zameriavajú na vytvorenie menej konkurenčného prostredia pre deti, ktoré ich nebude odrádzať a stresovať a bude v súlade so zásadami rešpektu a dôstojnosti športovcov so zameraním na rodovú rovnosť. Takúto reformu by mal sprevádzať aj komplexný systém podpory pre sociálne znevýhodnené deti a ich rodičov a / alebo členov odkázaných menšín. Rovnako bude potrebné prehodnotiť rozdeľovanie finančných zdrojov. Návrh zložitých reformných krokov presahuje rámec tejto správy. V kapitole 5 sa preto obmedzujeme iba na niekoľko odporúčaní, ktoré môžu pomôcť zlepšiť

⁴⁵ Rozhovor s atletickým trénerom v Trnave pre CVEK

⁴⁶ Rozhovor s učiteľkou TV v Prešove pre CVEK

⁴⁷ Rozhovor s rómskym rodičom v Trnave pre CVEK (október 2019)

⁴⁸ Rozhovor s Petrom Némethom v Prešove pre CVEK (august 2019).

⁴⁹ Rozhovor s Jurajom Štofejom v Trnave pre CVEK (október 2019).

⁵⁰ Správa MVO ACEC pripravená pre potreby tejto správy

⁵¹ Správa MVO ACEC pripravená pre potreby tejto správy

postavenie chudobných detí pričom sa domnievame, že je potrebná aj zásadnejšia reforma.

MONITOROVANIE A EVALVÁCIA PROGRAMOV ZAČLEŇOVANIA RÓMOV

Slovensko vyčlenilo na začleňovanie Rómov značné prostriedky prostredníctvom tzv. národných projektov. Národné projekty pripravujú a realizujú štátne agentúry na základe osobitnej výzvy, ktorú vydáva riadiaci orgán operačného programu a zvyčajne implementujú aj určitú národnú politiku.⁵² Pokiaľ ide o politiku začleňovania Rómov, národné projekty s veľkým rozpočtom niekoľko miliónov EUR väčšinou poskytujú určité služby v množstve lokalít jednotným spôsobom s rovnakými nákladmi, napr. terénni sociálni pracovníci, asistenti v školách alebo asistenti zdravia.⁵³

Špecificky pri národných projektoch, ktoré financujú takéto pozície, môže byť spochybňované, či by poskytovanie základných služieb nemalo byť trvalo financované zo štátneho rozpočtu. Hlavnou nevýhodou financovania projektu je nedostatok kontinuity a aj niekoľkomesačné prerušenie, ktoré zvyčajne narúšajú poskytovanie služieb. Ak nie je obec schopná, alebo nemá záujem poskytnúť v tomto období vlastné zdroje, vyškolení pracovníci sú prepustení a sú nútení hľadať iné príležitosti. S nástupom nového projektu v novom cykle financovania je potrebné prijať a vyškoliť nových zamestnancov, čo môže znížiť prípadný pozitívny vplyv predchádzajúcej práce terénnych pracovníkov na klientov. Zaznamenávame však, že medzi tvorcami politik, starostami a mimovládnyimi organizáciami existuje viac či menej zhoda v tom, že tieto služby sú potrebné a že národné projekty, ak sú spustené, podporujú začlenenie.

V tejto kapitole sa zameriavame na monitorovanie a evalvácie národných projektov začleňovania Rómov s najväčšími rozpočtami. Tieto projekty vychádzajú z predpokladu, že sú efektívne a umožňujú začlenenie. Napriek tomu, ako tvrdíme v tejto kapitole, tento predpoklad a naozaj skutočný dopad možno spochybníť najmä z dvoch hlavných dôvodov: monitorovanie kvality poskytovaných služieb absentuje a evalvácie - aj tie najkvalitnejšie - nevyhodnocujú skutočný dopad programu. A teda sme iba pri subjektívnom vnímaní, že programy podporujú začlenenie. Takýto predpoklad bez podpory spoľahlivých údajov je problematický. Existuje riziko, že projekty budú opakovať nedostatky a chyby a posilnia tak populárne zdieľané predsudky, že napriek miliónom eur investovaných do politik začleňovania neexistuje žiadny pokrok a je to chyba Rómov, pretože „nie sú schopní sa integrovať“.

Monitoring

Projekty financované z európskych štrukturálnych a investičných fondov sa monitorujú na základe metodických usmernení a strategických dokumentov. Kľúčový strategický dokument vydaný Centrálnym koordinačným orgánom pod názvom Systém riadenia Európskeho štrukturálneho a investičného fondu zaraďuje monitorovanie projektov medzi základné princípy ich implementácie.⁵⁴

Počas realizačnej fázy sa projekty monitorujú v dvoch krokoch. Prvým je implementácia progresu, ktorý poskytuje základ pre refundáciu vykonaných aktivít. Po druhé, úradníci monitoringu zhromažďujú údaje na vyhodnotenie realizácie celého operačného programu. Po ukončení projektu príjemcovia finančných prostriedkov musia predložiť svoje záverečné

⁵² Tieto informácie sú k dispozícii na webovej stránke Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a sú dostupné na adrese: <https://www.employment.gov.sk/sk/esf/programove-obdobie-2007-2013/narodne-projekty/>

⁵³ Prehľad národných projektov na web stránkach hlavných implementačných agentúr nájdete na stránkach MPSVR a USVRK, dostupné na: <https://www.ia.gov.sk>, alebo: <https://www.minv.sk/?narodne-projekty>

⁵⁴ *Systém riadenia európskych štrukturálnych a investičných fondov* (Centrálny koordinačný orgán, Úrad podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre investície a informatizáciu, 2019) (verzia 9), s. 120-121, dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/zakladne-dokumenty/>

monitorovacie správy, ako si to zmluva vyžaduje. V usmerneniach sa tiež predpokladá, že projektové činnosti sa budú udržiavať určité obdobie po ich ukončení, spravidla ročne.⁵⁵ Operačný program Ľudské zdroje, ktorý financuje veľké národné projekty začleňovania Rómov, stanovuje kvantitatívne ciele pre každú prioritu - napríklad počet členov marginalizovaných rómskych komunít, ktorí využívajú sociálne služby. Program obsahuje základné číslo, napríklad 37 639 klientov v roku 2014 a konečnú hodnotu, ktorá sa má dosiahnuť v roku 2023 - 75 261 príjemcov.⁵⁶ Špecifikácia konkrétneho národného projektu však neobsahuje základné údaje. Napríklad národný projekt financovania terénnej sociálnej práce obsahuje ďalšie kvantitatívne ukazovatele, ktoré majú byť merané a monitorované: počet nových terénnych sociálnych pracovníkov podieľajúcich sa na projekte, počet novo alebo pokračujúcich zamestnaných osôb z marginalizovaných rómskych komunít, ktorí pracujú ako terénni sociálni pracovníci alebo ich asistenti - bez základných informácií. Konečné hodnoty nie sú rozdelené podľa pohlavia. Nezahrňajú ani kvalitatívne ukazovatele, ktoré by monitorovali aj kvalitu poskytovaných služieb.⁵⁷ Každý národný projekt však obsahuje ďalšie doplňujúce ukazovatele, ktoré sú určené na monitorovanie činností špecifickejšie, čo umožňuje modifikáciu aktivít, najmä s cieľom zabezpečiť, aby bolo dosiahnuté požadované zloženie klientov. Podľa nášho rozhovoru s úradníkmi Implementačnej agentúry je zmena ukazovateľov uskutočniteľná napríklad v situácii, keď už nie je potrebné poskytovať určitú službu. Monitorovanie väčších projektov, ako je terénna sociálna práca alebo komunitné centrá, je zverené jednému monitorovaciemu manažérovi, ktorý zhromažďuje údaje nepretržite týždenne alebo mesačne. Údaje sa analyzujú raz ročne na úrovni celého operačného programu.⁵⁸ Všetky tieto informácie sú verejne dostupné prostredníctvom špecializovaného systému ITMS.

V procese monitorovania pomerne významne vyčnieva nedostatok indikátorov kvality poskytovaných služieb. V rozhovore s nami splnomocnenec vlády pre rómske komunity, Ábel Ravasz zdôraznil, že monitorovacie ukazovatele sú väčšinou kvantitatívne, nie kvalitatívne. Podľa jeho názoru nejde o „*taký silný aspekt, ale skôr o slabosť týchto projektov; akceptujem to.*“⁵⁹ Podľa jeho názoru však regionálni koordinátori vykonávajú monitorovanie prostredníctvom náhodných kontrol na mieste. Zdôraznil tiež, že tieto kontroly skutočnej realizácie projektu je ľahšie odhaliť ako monitorovanie pomocou kvantitatívnych ukazovateľov.

MŠVVŠ realizuje kľúčové inkluzívne projekty prostredníctvom svojej agentúry, Metodicko-pedagogického centra (MPC), ktoré monitoruje kvalitu iba neformálne prostredníctvom školy, ktorá projekt realizuje. Veronika Palková, ktorá je zodpovedná za finančné prostriedky EÚ na MŠVVŠ, nám proces vysvetlila nasledovne: „*Kolegovia tiež vykonávajú kontrolu na mieste, a preto nenavštevujú iba MPC, ale aj školy. Nedávno, keď išli na východné Slovensko, navštívili aj školy a chceli napríklad vidieť, čo robí špeciálny pedagóg, ale nekontrolovali obsah - to je to, čo sa niektorému členovi inkluzívneho tímu darí; alebo,*

⁵⁵ *Systém riadenia európskych štrukturálnych a investičných fondov* (Centrálny koordinačný orgán, Úrad podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre investície a informatizáciu, 2019) (verzia 9), s. 120-121, dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/zakladne-dokumenty/>

⁵⁶ Operačný program Ľudské zdroje na programové obdobie 2014-2020, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Riadiaci orgán pre OP, dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/esf/op-ludske-zdroje/oplz_final.pdf

⁵⁷ Vyzvanie na národný projekt Terénna sociálna práca a terénna práca s prítomnosťou MRK-II. Fáza, Zoznam povinných merateľných ukazovateľov, vrátane zadefinovanej relevancie k horizontálnym princípom, Príloha 5, dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/mvsr_a_eu/oplz/vyzvania/np_terenna_socialna_praca_a_terenna_praca_v_obciach_s_pritomnostou_mrk_ii/P5_Zoznam%20PMU.pdf

⁵⁸ Rozhovor so zamestnancami Implementačnej agentúry (21. október 2019)

⁵⁹ Rozhovor s Ábelom Ravaszom pripravený pre túto správu dňa 21. októbra 2019

čo sa mu nedarí, toto nie je úloha našej sekcie. Vykonáva to škola. Pravdepodobne, ak škola nie je spokojná s určitou osobou, nahradí ju niekto iný.”⁶⁰

Zatiaľ čo úradníci, s ktorými sa uskutočnili rozhovory na MŠVVŠ, ministerstve vnútra a v implementačnej agentúre ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny tvrdili, že sa plánujú častejšie zmeny v základoch monitorovania, Ravasz bol skeptickejší. Popísal postup vychádzajúci z príkladu zmien v kvalifikačných kritériách požadovaných pre terénnych sociálnych pracovníkov. „Ak má jeden z terénnych sociálnych pracovníkov dobrý nápad, ako vylepšiť projekt (...) zmenou kvalifikačných kritérií, aby sa zabezpečilo, že v projekte je možné zamestnať niekoho, kto má odlišné vzdelanie alebo študijný odbor, hovorí o tom s obcou. Obec komunikuje s našimi regionálnymi koordinátormi; návrh prichádza od regionálnych koordinátorov do Bratislavy, my komunikujeme s našim sprostredkovateľským orgánom, sprostredkovateľský orgán komunikuje s Centrálnym koordináčnym orgánom a prípadne s ústredným orgánom, s Európskou komisiou a potom to ide naspäť. Môže to trvať nielen mesiace, ale roky, než sa to stane. Ak sa niečo dostane do systému a nie je to užitočné, ale je tam udržiavané, trvá veľmi dlho to zmeniť. Je to všetko preto, že tieto projekty pochádzajú z európskych fondov.”⁶¹

Na monitorovanie dohliadajú výbory: jeden pre konkrétne priority relevantné pre projekty začleňovania Rómov (prioritné osi 5 a 6 OP Ľudské zdroje) a jeden pre celý operačný program. Medzi členmi je aj niekoľko zástupcov mimovládnych organizácií, ktorí však nemajú dostatok hlasovacích práv na zmenu rozhodnutia.⁶²

Evalvácia

Monitorovanie je povinným aspektom každého národného projektu avšak v prípade evalvácií tomu tak nie je. Nedokázali sme však zistiť, prečo niektoré národné projekty hodnotenie plánujú a prečo iné nie. Zdá sa, že to môže byť dané subjektívnym rozhodnutím sprostredkovateľských orgánov. Adriana Ďatková zodpovedná za monitorovanie národných projektov spravovaných ÚSVRK potvrdila, že žiadny z národných projektov realizovaných týmto úradom neplánuje hodnotenie celých projektov (t.j podpora komunitných centier, terénnych sociálnych pracovníkov, podpora predškolského vzdelávania a legalizácia pozemkov v osadách).⁶³ Uviedla, že takéto rozhodnutie prijal sprostredkovateľský orgán ministerstva vnútra. Toto oddelenie priamo neodpovedalo na našu otázku, na základe čoho sa plánovalo hodnotenie. Ďatková však dodala, že implementačné agentúry môžu vzhľadom na určitú flexibilitu pri pridelovaní finančných prostriedkov vykonať aspoň niektoré čiastočné hodnotenia určitých aktivít. Konkrétne sa zmieňuje o projekte NP PRIM zameranom na podporu predškolského vzdelávania rómskych detí, ktorý predpokladá vyhodnotenie dvoch programov vypracovaných v priebehu projektu - hodnotenie potrieb detí a ich stimulácie a hodnotenie práce s rodinou - ktoré sú považované za inovačné. Nie je však jasné, či tieto hodnotenia budú vykonávať externí hodnotitelia, keďže Ďatková uviedla, že ÚSVRK neplánuje externé hodnotenia.⁶⁴

Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a MŠVVŠ s väčšou pravdepodobnosťou uskutočnia hodnotenie svojich národných projektov. V našom

⁶⁰ Rozhovor s Veronikou Palkovou, vedúcou odboru Operačného programu Ľudské zdroje a Operačného programu Vzdelávanie pripravený pre potreby tejto správy z 28. októbra 2019

⁶¹ Rozhovor s Ábelom Ravaszom pre potreby tejto správy z 21. októbra 2019

⁶² Informácie o monitorovacích výboroch dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/esf/programove-obdobie-2014-2020/monitorovaci-vybor-op-ludske-zdroje/>

⁶³ Informácie o projektoch a spôsobe ich implementácie nájdete v monitorovacej správe občianskej spoločnosti o implementácii národných stratégií integrácie Rómov na Slovensku (2018), od s. 21, dostupné na: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-slovakia-2017-eprint-fin.pdf>

⁶⁴ Písomné vyjadrenie na naše otázky pripravené pre potreby tejto správy, ktoré dodala Adriana Ďatková 21. októbra 2019.

rozhovore vysvetlil jeden zo zamestnancov agentúry: „Existujú národné projekty bez hodnotení. Je to kvôli rozhodnutiu ministerstva alebo existujú iné možnosti, ako sa projekt a jeho výsledky monitorujú. Osobne môžem povedať, že to ľutujem, pretože hodnotiace správy, ak sú profesionálne pripravené, sú dobrým predpokladom pre prípad, že sa európske fondy znovu použijú, aby sa zabezpečilo, že sa táto otázka posunie vpred. Existujú však aj iné prostriedky, a to buď prostredníctvom monitorovacích správ alebo hodnotiacich správ (...), ktoré však úplne nenahrádzajú hodnotiace správy.“⁶⁵ Títo úradníci však poznamenali, že niektoré z hodnotených projektov zahŕňali aj návrh, ako by terénna sociálna práca mohla pokračovať po ukončení projektu. Všeobecne sa domnievali, že hodnotenia boli veľmi dôležité: „Naši zamestnanci, pretože na to kladieme dôraz, mali zabezpečiť, aby požiadavky na spracovanie pre tieto hodnotenia boli dobre pripravené a uskutočnené (...), úzko spolupracujeme aj s hodnotiacou agentúrou pri definovaní otázok týkajúcich sa hodnotení a metód.“⁶⁶

Podľa názoru úradníčky MŠVVŠ, s ktorou sme robili rozhovor, je potrebné vyvinúť väčšie úsilie na to, aby sa skutočne zistilo, aký je dopad na cieľovú skupinu – t.j. na deti. „Vidíme, že teraz sme na polceste, povedala by som (...) jedna vec je to, čo sa vyžaduje od systému správy vecí verejných, čo sme povinní urobiť. Nie je to tak, že by sme nemohli urobiť nič mimo tohto rámca - hodnotenie nám poskytuje dobrú príležitosť na vyhodnotenie vplyvu v čase, vykonanie interných aj externých hodnotení - ale vyžaduje si finančné prostriedky a niekoho, kto by to nejako koordinoval...“⁶⁷

Dostupné hodnotenia: Čo chýba?

Okrem dostupnosti hodnotení je ďalším dôležitým aspektom kvalita dostupných hodnotení. Vybrali sme teda tri hodnotenia, ktoré boli vypracované za ostatných niekoľko rokov a ktoré sa zameriavajú na poskytovanie kľúčových služieb - pracovníci komunitných centier, terénni sociálni pracovníci a podporní pracovníci na školách a materských školách propagujúcich inkluzívne vzdelávanie. Tieto projekty majú tendenciu opakovať sa a poskytovať služby, ktoré sa vo veľkej miere považujú za užitočné. V našom výbere sú podľa nášho názoru najviac kvalitné evalvácie. Nie sú kontrafaktuálne. V nasledujúcej časti poukazujeme na to, že evalvácie majú spoločné nedostatky, ktoré nám, okrem iného, bránia presnejšie pomenovať aký je dosah poskytovaných služieb.

Komunitné centrá

Prvé nami vybrané hodnotenie pripravil v roku 2015 tím akademických odborníkov v oblasti rómskych štúdií, Rastislav Rosinský, Tatiana Matulayová a Jurina Rusnáková. Autori ex post hodnotili pilotný národný projekt komunitných centier s rozpočtom 17 miliónov EUR realizovaný od 1. januára 2014 do 31. novembra 2015.

V hodnotení si autori kládli štyri hlavné otázky: Aká bola základná štruktúra zúčastnených komunitných centier? Aký efektívny bol národný projekt (pokiaľ ide o jeho administratívne riadenie)? Aké boli výsledky na miestnej úrovni, pokiaľ ide o komunitu a cieľové skupiny komunitných centier? Ktoré faktory ovplyvnili kvalitu činnosti komunitných centier? Hodnotenia sa opierali o kvalitatívne aj kvantitatívne výskumné metódy, ako je napríklad analýza dokumentov, dotazníky distribuované poskytovateľom komunitných centier a odborným zamestnancom komunitných centier, fokusové skupiny s koordinátormi komunitných pracovníkov a terénna práca s poskytovateľmi komunitných služieb.

Celkovo hodnotenie poskytlo dobrý prehľad o štruktúre pracovníkov verejných služieb a ich geografickom rozložení. Informuje tiež o type aktivít, ktoré tieto centrá vykonávajú;

⁶⁵ Rozhovor v Implementačnej agentúre, Zuzana Valentová and Miroslav Repka, 21. október 2019

⁶⁶ Rozhovor v Implementačnej agentúre, Zuzana Valentová and Miroslav Repka, 21. október 2019

⁶⁷ Rozhovor s Veronikou Palkovou, vedúcou odboru Operačného programu Ľudské zdroje a Operačného programu Vzdelávanie 28. októbra 2019

avšak iba na základe informácií poskytnutých pracovníkmi komunitných centier. Vyhodnotenie ich kvality však zostáva odvodené iba od vnímania tých, ktorí ich vykonávali.

Hodnotitelia nemali k dispozícii základné údaje, a preto nemali ako vyhodnotiť výsledky a dopad projektu. Autori tiež nesledovali skutočný vplyv programu na sociálne začlenenie. Nedozvieme sa, ani koľko klientov si zlepšilo schopnosti pri hľadaní zamestnania, či sa zlepšila školská dochádzka alebo školské výsledky, či sa zlepšili kapacity na podporu detí alebo ako komunitní pracovníci dokázali formovať väčšinové inštitúcie, aby mohli integrovať Rómov. Pomerne častým problémom je aj to, že správa neodráža názory cieľovej skupiny - klientov komunitného centra. Hodnotenie reprodukovalo pohľad pracovníkov komunitného centra, ktorí sa domnievali, že ich činnosť bola pre klientov zmysluplná, a autori sa preto domnievali, že „*toto vnímanie by sa malo prejaviť aj v zmenách (výchovných, sociálnych, behaviorálnych a iných) v dotknutej skupine.*“⁶⁸

Celkovo toto hodnotenie poskytuje užitočnú spätnú väzbu pre organizáciu a implementáciu projektu a to, ako ho vnímajú komunitné centrá a pracovníci komunitných centier. Hodnotenie však neinformuje o vplyve činností ani o ich kvalite. Chýba aj rodové hľadisko. Podľa autorov, projekt poskytuje „*komplexný prístup k riešeniu problémov cieľovej skupiny a problémov v obciach.*“⁶⁹

Terénna sociálna práca

Ďalšou evalváciou, ktorú sme vybrali, pripravili v roku 2016 Daniel Škobla, Jan Grill a Jakob Hurre. Evalvácia hodnotí ďalšie kľúčové opatrenie - terénnu sociálnu prácu poskytovanú prostredníctvom národného projektu realizovaného v rokoch 2007 - 2013.⁷⁰ Tentoraz bolo cieľom autorov, sociálnych vedcov a antropológov zhodnotiť program vo vzťahu k cieľovým skupinám (Rómom aj Nerómom) a jeho vzťah k sociálnemu začleneniu využitím kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumných metód. Ambície tohto hodnotenia boli progresívnejšie, pretože sa snažili preskúmať fungovanie programu a jeho schopnosť sociálne „zmeniť štruktúry“. Autori si kládli otázku: aké zmeny v obciach priniesla terénna sociálna práca? Evalvácia tiež sledovala ako realizácia terénnej sociálnej práce prostredníctvom národného projektu prispela k jej kvalite z pohľadu rôznych aktérov. Evalvácia využívala niekoľko metód: štatistickú analýzu dostupných údajov o terénnej sociálnej práci na základe databázy projektov; analýzy odpovedí z dotazníkov distribuovaných terénnym sociálnym pracovníkom, asistentom terénnych sociálnych pracovníkov a regionálnym koordinátorom, hĺbkových rozhovorov s terénnymi pracovníkmi, odborníkmi a projektovými manažérmi a zástupcami mimovládnych organizácií. Na slovenské pomery evalvácia pomerne výnimočne zahŕňala aj pohľady klientov, resp. cieľových skupín prostredníctvom prípadových štúdií z troch lokalít.

Evalvácia, ktorá bola preložená aj do anglického jazyka, poskytuje pravdepodobne cenné akademické poznanie o fungovaní programu, hodnotenie jeho potenciálu na miestnej úrovni reflektujúc lokálne mocenské hierarchie.

Evalvácia tiež poskytla antropologicky zaujímavú kategorizáciu typov terénnych sociálnych pracovníkov na základe ich prístupov ku klientom alebo ich predchádzajúceho života, kariérnych skúseností a tiež typov zdieľaných stereotypov. Dozvieme sa tiež o

⁶⁸ Komunitné centrá: Národný projekt komunitné centrá : Evalvačná správa (Implementačná agentúra ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015), dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/V_stupy/Evalvacna_sprava_november_NP_KC_fin.pdf, Sekcia 2.4., štúdiá nemá očíslované strany.

⁶⁹ Komunitné centrá: Národný projekt komunitné centrá : Evalvačná správa (Implementačná agentúra ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015), dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/V_stupy/Evalvacna_sprava_november_NP_KC_fin.pdf

⁷⁰ Daniel Škobla, Jan Grill and Jakob Hurre, *Exploring field social work in Slovakia (Evaluation of the programme funded by the European Social Fund in 2007-2013)* (Bratislava: The Institute for the Research on Labour and Family, 2016) dostupné na: https://www.academia.edu/23319843/Exploring_field_social_work_in_Slovakia_Evaluation_of_the_programme_funded_by_the_European_Social_Fund_in_2007_-_2013

administratívnych výzvach spojených s realizáciou projektov či kvalite vybavenia kancelárií.

Podobne ako v prípade prvej evalvácie sa však dozvedáme len veľmi málo o výsledkoch a dopade projektu v kvantifikovateľných ukazovateľoch. Evalvácia neobsahuje informácie o tom, aké konkrétne výsledky malo pôsobenie aktivít terénnych sociálnych pracovníkov na ich klientov. Alebo ako terénni pracovníci pomohli svojim klientom získať zručnosti, aby si vedeli nájsť a udržať si prácu? Aké boli výsledky z hľadiska ich finančnej situácie vzhľadom na to, že väčšina aktivít bola zameraná na riešenie problémov klientov? A čo vplyv programu na vzdelávacie výsledky detí klientov? Napriek snahám zohľadniť aj perspektívu klientov, autori nakoniec opisujú dopad iba prostredníctvom terénnych sociálnych pracovníkov. V hodnotení absentuje aj rodová perspektíva.

Začleňovanie vo vzdelávaní

Tretie hodnotenie, ktoré sme vybrali sa zameriava na kľúčový národný projekt v oblasti vzdelávania s názvom *Škola otvorená všetkým*. MŠVVŠ opakovane deklarovalo, že tento projekt predstavoval kľúčovú aktivitu smerom k desegregácii.⁷¹ Projekt s celkovým rozpočtom takmer 30 miliónov eur financoval predškolské aktivity najmä pre rómske deti, ktoré nemali možnosť navštevovať bežné materské školy. Projekt tiež financoval učiteľov a asistentov učiteľov (tzv. inkluzívne tímy) pri podpore začleňovania rómskych detí do základných škôl. Jednou z aktivít projektu bola príprava miestnych plánov na odstránenie segregácie. Projekt, ktorý prebiehal od februára 2016 do novembra 2019, bol zameraný na 50 materských škôl a 200 základných škôl, na ktorých bol podiel sociálne znevýhodnených detí minimálne na úrovni 20%.⁷²

Evalvácia, ktorú pripravila skupina väčšinou nezávislých odborníkov, sa opiera o kvantitatívne a kvalitatívne metódy. Hodnotenie okrem iného meralo aj vplyv intervencií na vzdelávacie a sociálne kapacity a zručnosti detí cieľovej skupiny, ktoré sa odchyľujú od východiskových údajov zozbieraných na začiatku projektu. Autori sa v evalvácií pomerne detailne zameriavajú na študijné plány škôl, na ktorých projekt prebiehal. Napriek tomu, podobne ako prvé dve evalvácie sa dopad na deti meral iba na základe subjektívneho hodnotenia zúčastnených učiteľov alebo riaditeľov škôl, nie nezávislými odborníkmi. Evalvácia neskúmala ani názory rómskych rodičov.

Jedným z najzásadnejších problémov evalvácie je to, že sa vlastne vyhla hodnoteniu dopadu projektu na segregáciu. Podľa údajov FRA EÚ MIDIS-II z roku 2016, 62% rómskych detí bolo segregovaných, t.j. navštevovali triedy s väčšinou alebo výlučne rómskymi rovesníkmi.⁷³ Projekt bol pritom zacielený na 200 škôl, vrátane tých, ktoré sa nachádzajú v blízkosti najväčších rómskych komunít, pričom podiel rómskych detí (hodnotených prostredníctvom proxy kategórie sociálne znevýhodnených detí) mal byť minimálne na úrovni 20%. To znamená, že projekt sa musel nevyhnutne realizovať na segregovaných školách. Hodnotenie pritom ignoruje etnické zloženie tried a škôl, na ktorých bol projekt realizovaný. Inklúzia je úzko definovaná len ako pokus o integráciu

⁷¹ Pozri napr. reakciu MŠVVŠ na odôvodnené stanovisko zaslané Slovensku ako ďalšia fáza konania o porušení povinnosti začatého proti Slovensku z dôvodu porušenia Smernice o rasovej rovnosti pri segregácii rómskych detí, v TASR, „Rezort školstva reaguje na EK: Školský zákon zakazuje diskrimináciu“, teraz.sk, 19. októbra 2019, dostupné na: <https://www.teraz.sk/slovensko/rezort-skolstva-reaguje-na-eu-skolsky/425163-clanok.html>

⁷² Informácie o projekte sú k dispozícii na webovej stránke venovanej projektu na adrese: <http://npsov.mpc-edu.sk>

⁷³ Pozri viac: FRA, *Druhá štúdia Európskej únie o menšinách a diskriminácii: Rómovia – Vybrané zistenia* (Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2018), s. 28, dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf

detí so zdravotným postihnutím. Toto ignoruje skutočnosť, že rómske deti zažívajú segregáciu aj v rámci bežného vzdelávacieho prúdu.⁷⁴

MŠVVŠ pre média uviedlo, že v priebehu projektu bolo pripravených 117 desegregačných plánov, pričom bolo vyškolených 1211 učiteľov o desegregácii a príprave lokálnych plánov. Avšak MŠVVŠ nespomína dopad týchto lokálnych plánov na segregáciu.⁷⁵ Evalvácia sa v samostatnej kapitole venuje práve týmto desegregačným plánom. Plány však nie sú predmetom bližšej analýzy a autor kapitoly nemá ani ambíciu ich hodnotiť. Autor kapitoly Emil Komárik uviedol: „Projekt SOV bol koncipovaný ako snaha o to, aby bolo možné vychovávať deti z väčšinovej spoločnosti s menšinovými deťmi z nízkopríjmových rodín a najmä s deťmi rodičov žijúcich vo vylúčených rómskych komunitách bez znalosti jazyka alebo s deťmi rodičov, ktorí nepovažujú vzdelávanie za hodnotu a nepovažujú za dôležité základné morálne normy, hygienické návyky a často tiež princípy základov etnicity v medziľudských vzťahoch.“⁷⁶ Začlenenie bolo obmedzené iba na „adaptáciu“ rómskych detí do potenciálne etnicky zmiešaného prostredia. Je zaujímavé, že hodnotenie namiesto použitia segregačných / desegregačných konceptov používa „neutrálnejší“ termín v najlepšom záujme dieťaťa. Autor sa pýtal učiteľov, či sú ochotní podeliť sa o svoje názory o tom, „čo robiť, aby bolo zaistené, aby škola mohla najlepšie, ako sa dá, spojiť princíp inklúzie so zásadou úcty ku každému dieťaťu.“⁷⁷ Z 200 zúčastnených škôl 47 reagovalo na túto výzvu a poskytlo niektoré informácie. V praxi sa tak autor vyhol posúdeniu vplyvu projektu na desegregáciu.⁷⁸

Projekt vychádza z podobných iniciatív, ktoré stáli už desiatok miliónov eur⁷⁹ a súčasne predstavuje základ pre ďalšie projekty a politiky. Neschopnosť (alebo možno neochota) skutočne nezávisle a úprimne vyhodnotiť vplyv na desegregáciu môže v skutočnosti posilniť udržiavanie politík a projektov, ktoré v najlepšom prípade zachovávajú *status quo* Rómov bez riešenia príčin vylúčenia. Z dlhodobého hľadiska táto stratégia nielen neprináša hmatateľný pokrok pri znižovaní nerovností, ale prispieva aj k naratívu extrémistov, že „Rómovia sú neprispôsobiví“ napriek investovaným miliónom eur.

Národný projekt ESF „Monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík“

Ďalší projekt s názvom Monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík a ich dopad na marginalizované rómske komunity (2016 – 2022) s vyčlenením približne 3 miliónov eur

⁷⁴ Ladislav Albery a kol., *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019), dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladam-implementacie-narodneho-projektu>

⁷⁵ Informácie, ktoré MŠVVŠ poskytli písomne 26. septembra 2019. MŠVVŠ a MPC nám však odmietli poskytnúť príklady pripravených desegregačných plánov.

⁷⁶ Emil Komárik, „V najlepšom záujem dieťaťa – desegregačné plány škôl“ in Ladislav Albery a kol., *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019), s. 272, dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladam-implementacie-narodneho-projektu>

⁷⁷ Emil Komárik, „V najlepšom záujem dieťaťa – desegregačné plány škôl“ in Ladislav Albery a kol., *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019), s. 276, dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladam-implementacie-narodneho-projektu>

⁷⁸ Emil Komárik, „V najlepšom záujem dieťaťa – desegregačné plány škôl“ in Ladislav Albery a kol., *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019) dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladam-implementacie-narodneho-projektu>,

⁷⁹ Pozri viac "Národný projekt MRK – Cez vzdelávanie pedagogických zamestnancov k inklúzii v marginalizovaných rómskych komunitách. Through education of pedagogical employees to inclusion in marginalised Roma communities" (2011-2015), 24 miliónov Eur, dostupné na: <https://www.minedu.sk/narodny-projekt-skvalitnil-vzdelavanie-viac-ako-22-000-romskych-ziakov/>, Project MRK II, Inkluzívny model vzdelávania v predškolskom vzdelávaní (február 2013- november 2015), rozpočet 7,4 mil. EUR, dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/4257.pdf> (Národný projekt PRINED, Project inkluzívneho vzdelávania (máj 2014- november 2015) rozpočet 16 mil. Eur, dostupné na: <https://www.minedu.sk/projekt-prined-ma-plny-pocet-prihlasenych-skol-najviac-je-zo-spisa/>

predpokladá ďalšie monitorovacie a evalvačné aktivity. Prostredníctvom zhromažďovania údajov o sociálno-ekonomických podmienkach Rómov by tieto projekty mali poskytovať komplexné monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík. USVRK doposiaľ v rámci správy projektu financoval prípravu nového Atlasu rómskych komunit. Údaje atlasu boli zverejnené koncom roka 2019 v tabuľke programu excel.⁸⁰ Nasledovať by mala podrobnejšia analýza týchto dát. Atlas by mal poskytnúť prehľad o kvalite bývania, čiastočne aj o rezidenčnej segregácii. V realite však poskytuje pomerne málo informácií o iných aspektoch začlenenia, ako napríklad vo vzdelávaní. Prostredníctvom tohto národného projektu bolo financované aj špeciálne zhromažďovanie EU SILC dát v 1500 rómskych domácnostiach.⁸¹ Projekt by mal v budúcnosti poskytnúť finančné prostriedky aj na tematický zber kvantitatívnych a kvalitatívnych údajov vo vybraných lokalitách. Splnomocnenec vlády Ravasz však uviedol, že realizácia týchto úloh je oneskorená vzhľadom na zdĺhavé procesy verejného obstarávania.⁸² Tieto pravidlá však boli známe ešte pred prípravou projektu. Aktivity spojené so zhromažďovaním údajov však nenahradia riadne monitorovanie a evalvácie projektov a to najmä tých, ktoré majú najväčšie rozpočty.

Zhrnutie

Monitorovanie a evalvácia projektov, obzvlášť tých s najväčšími rozpočtami si zasluhuje podstatne väčšiu pozornosť. V ideálnom prípade by monitorovanie a najmä evalvácie projektov mali pripravovať nezávislí odborníci. Podľa hodnotiteľov, ktorí chceli zostať anonymní, je nezávislosť odborníkov najímaných na tieto úlohy absolútne kľúčová. Väčšinou totiž pracujú na základe pracovnej zmluvy, resp. dohody a sú určitým spôsobom vystavovaní tlaku národného koordinátora projektu, aby projekt nebol hodnotený priveľmi negatívnym spôsobom. Okrem toho je potrebné zohľadniť rodový rozmer a dopad projektov a zakomponovať pohľad cieľových skupín. Je dôležité, aby sa monitorovanie zameriavalo aj na kvalitu realizovaných aktivít a poskytovalo tiež určitú flexibilitu v tom, že výsledky monitorovania budú zohľadnené v priebehu realizácie. Všetky veľké projekty by mali zahŕňať aj hodnotenie výsledkov a dopad na začlenenie Rómov. Hodnotenia by mali brať do úvahy perspektívy všetkých zainteresovaných strán vrátane klientov, resp. cieľových skupín, aby poskytli základ pre ďalšie aktivity, ktoré sa budú skutočne zameriavať na príčiny vylúčenia a segregáciu.

⁸⁰ Pozri viac: <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>

⁸¹ Pozri viac informácií o projekte na: <https://www.minv.sk/?zber-dat-od-ministerstiev-a-ostatnych-organov-statnej-a-verejnej-spravy>

⁸² Rozhovor s Ábelom Ravaszom 21. októbra 2019

POLITIKY ZAMERANÉ NA VÄČŠINOVÚ SPOLOČNOSŤ

Tretia oblasť tejto správy sa venuje politikám zameraným na väčšinovú spoločnosť s cieľom predchádzať a eliminovať antirómske stereotypy a predsudky. Sme presvedčení, že opatrenia v tejto oblasti by mohli byť výrazne posilnené tak, aby pomohli znížiť diskrimináciu Rómov a tiež vytvorili priaznivejšie podmienky pre politiky začleňovania Rómov. Oceňujeme, že vďaka mnohým iniciatívam, ktoré predstavovali pozitívne iniciatívy a príklady v politikách začleňovania Rómov, vrátane snahy médií či niektorých politikov, sa sociálne vzdialenosti k Rómom znížili, čo zachytávajú aj dáta Eurobarometra z roku 2019.⁸³ Avšak najnovšie dostupné dáta, ktoré zozbierala Slovenská akadémia vied naznačujú, že protirómske stereotypy stále prevládajú a väčšina respondentov uprednostňuje v politickej komunikácii nepriateľskú politickú rétoriku voči Rómom.⁸⁴ Výraznejšia aktivita smerom k väčšinovej spoločnosti by vytvorila priaznivejšie podmienky pre politiky začleňovania, ktoré by išli po koreňoch vylúčenia na rozdiel od aktuálnych, ktoré väčšinou majú za cieľ zlepšovanie podmienok v segregovaných štruktúrach.⁸⁵

V tejto kapitole sa najskôr zameriavame na akčný plán NRIS nediskriminácia, ktorý obsahuje aj opatrenia smerujúce k majoritnej spoločnosti a boju proti predsudkom a stereotypom. Táto oblasť je však na najnižšej priečke politických priorít. V kapitole argumentujeme, že je potrebné vynaložiť výrazne väčšie úsilie pri zvyšovaní kapacít učiteľov tak, aby dokázali rozvíjať kritické myslenie svojich žiakov, aby boli napríklad schopní rozoznať rozšírené mýty a hoaxy zdieľané na sociálnych sieťach aj o Rómoch.

NRIS a opatrenia zamerané na väčšinovú spoločnosť

NRIS pripravená v roku 2011 deklarovala potrebu zamerať sa na väčšinovú spoločnosť prostredníctvom komunikačných aktivít ako predpoklad úspešnej implementácie politik sociálneho začlenenia. Stratégia tvrdí, že existuje všeobecný predsudok o tom, že pokiaľ ide o sociálne práva a sociálne zabezpečenie, sú Rómovia v porovnaní s nerómskou

⁸³ Údaje Eurobarometra 2019 o sociálnych vzdialenostiach k Rómom naznačujú, že zatiaľ čo Slovensko je stále pod priemerom EÚ 28, sociálne vzdialenosti sa za posledných päť rokov znížili. Na otázku, ako by sa človek cítil, keby v roku 2015 bol jedným z jeho kolegov Róm, 36% respondentov by sa cítilo úplne nepohodlne, 21% stredne pohodlne a 23% úplne pohodlne. V roku 2019 sa podiel tých, ktorí sa cítia úplne nepohodlne, znížil na 15%, ako aj tých, ktorí sa cítili mierne pohodlne na 15%, zatiaľ čo podiel tých, ktorí sa cítili úplne pohodlne, sa zvýšil na 61%. Otázka, ako by sa respondenti cítili, ak by jedno z detí, bolo v milostnom vzťahu k Rómovi (bez ohľadu na to, či skutočne majú deti), naznačuje značné zníženie sociálnych vzdialeností. Kým v roku 2015 by sa 65% cítilo úplne nepohodlne, 13% mierne pohodlne a iba 11% celkom pohodlne, v roku 2019 bol tento podiel 44%, 16% a 29%. Údaje zo zberu Eurobaromet 2015 týkajúceho sa diskriminácie sú dostupné na: https://data.europa.eu/euodp/sk/data/dataset/S2077_83_4_437_FNG, a informácie z roku 2019 dostupné na:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwi7sa6C9NPnAhVUi1wKHrmMBwsQFjAAegQIBRAB&url=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fcommfrontoffice%2Fpublicopinion%2Findex.cfm%2FResultDoc%2Fdownload%2FDocumentKy%2F87621&usq=AOvVaw2wr64raXDDynmFqoNPQmEa>

⁸⁴ Slovenská akadémia vied v júni 2019 naznačuje, že protirómske stereotypy sú stále rozšírené. 80% respondentov súhlasilo s vyhláseniami naznačujúce, že Rómovia majú prístup k výhodám, ktoré si nezaslúžia, v niektorých oblastiach sú privilegovaní. Okrem toho takmer 64% respondentov súhlasilo s negatívnymi stereotypmi o Rómoch, napríklad že Rómovia sú leniví a kradnú. Iba 50% súhlasilo s vyhláseniami, ktoré podčiarkovali hodnoty rómskej kultúry, napríklad Rómovia môžu byť hrdí na svoje kultúrne dedičstvo. Je zaujímavé, že z hľadiska politickej komunikácie väčšina respondentov uprednostnila nepriateľský politický diskurz o Rómoch, ktorý je založený na negatívnych výrokoch o Rómoch, ich kriminalite a postojoch k práci (45,2% súhlasilo, zatiaľ čo 23% nesúhlasilo). V diskurze, z ktorého vyplynulo, že je potrebné pomôcť rómskym osobám, ktoré si nedokážu pomôcť, uprednostnilo 26,9% respondentov (viac ako 50% nesúhlasilo). Najmenej populárnym diskurzom bolo tzv. zjednotenie, ktoré naznačuje, že Neróm aj Róm musia byť proti. Menej ako jedna pätina by bola ochotná investovať osobné alebo verejné zdroje na zlepšenie postavenia Rómov na Slovensku. Údaje boli zhromaždené v rámci projektu Pol Roma podporovaného GR pre spravodlivosť, ktorý viedli Barbara Lašticová a Xenia-Daniela Poslon, Odbor sociálnej komunikácie Slovenskej akadémie vied, dostupné na: https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=8688

⁸⁵ Pozri viac kapitoly o vzdelávaní a bývaní v *Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia (2018)* a *Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia (2019)*.

populáciou tak trochu v privilegovanom postavení.⁸⁶ Podľa NRIS: „Cieľom iniciatívy je riešiť stigmatizáciu rómskej populácie cieleným začlenením do spoločnosti. Prostredníctvom zvyšovania povedomia a vzdelávania sa [stratégia] snaží propagovať objektívne vedomosti o Rómoch a následne podporovať ich prijatie.“⁸⁷ Komunikačná aktivita by mala byť založená na troch pilieroch: 1. komunikácia zameraná na riešenie mýtov spojených s Rómami a zvyšovanie povedomia, 2. podpora prístupov začleňovania, vzdelávanie a rozvoj odborných znalostí a 3. spoločná integračná platforma pre aktivity. Zatiaľ čo prvý pilier je zameraný všeobecnejšie na bežnú populáciu, druhý sa osobitne zameriava na kľúčových aktérov, akými sú učitelia, zdravotníci, orgány činné v trestnom konaní, novinári, školy, nemocnice, médiá a obce. Tretí pilier predpokladá vytvorenie spoločnej integračnej platformy zameranej na spoločnú koordináciu komunikácie všetkých zainteresovaných strán, zhromažďovanie údajov a monitorovanie.⁸⁸

Tieto pomerne nejasne navrhnuté a nešpecifikované ciele sa do osobitného akčného plánu preniesli až v septembri 2017.⁸⁹ Akčný plán bol odvodený z komunikačnej stratégie, ktorú v roku 2014 pripravila Nadácia otvorenej spoločnosti. Stratégia konštatuje, že z hľadiska sociálneho odstupu sú Rómovia jednou z najviac negatívne vnímaných skupín na Slovensku. Podľa akčného plánu majoritná populácia nemá dostatočné objektívne informácie o Rómoch a je presvedčená, že Rómovia sú nemenní a dokonca predstavujú pre väčšinu hrozbu. Významná časť obyvateľov sa domnievala, že je prijateľné udržiavať sociálny odstup od Rómov a je to dokonca spoločensky žiadúce. Rómovia sú v médiách väčšinou zobrazovaní ako „problematickí“ obyvatelia osád, ktorí sa podieľajú na trestnej činnosti. Akčný plán stanovuje ako hlavný cieľ de-etnicizáciu verejnej diskusie, ktorá by umožnila debatu bez predsudkov prostredníctvom verejnej vzdelávacej kampane.⁹⁰

Všeobecným cieľom vládneho plánu bolo zníženie vzájomných predsudkov a posilnenie solidarity medzi Rómami a Nerómami. Naplnenie tohto cieľa by sa malo merať prostredníctvom ukazovateľov sociálneho dištancu tak, ako ich meria FRA a iné bližšie nešpecifikované prieskumy. Plán by mal okrem toho merať pokrok na základe počtu správ o Rómoch v masmédiách, ktoré podporujú stereotypy, ako aj vnímanie diskriminácie na základe etnicity. Cieľom čiastkových cieľov je zhromažďovať informácie, uskutočňovať prieskumy a podporovať proaktívnu komunikáciu objektívnych informácií. Medzi špecifické aktivity patrí vytvorenie pracovnej skupiny pre danú problematiku, zhromažďovanie údajov, vypracovanie dlhodobej komunikačnej stratégie, práca s médiami a zvyšovanie povedomia medzi kľúčovými odborníkmi. Akčný plán však predpokladá, že náklady na aktivity na tri roky budú predstavovať iba 270 000 eur, čiastočne krytých z EŠIF (78 000 eur). Zvyšok by mal vykryť štátny rozpočet alebo spolufinancovanie projektov prijímateľmi.⁹¹

⁸⁶ *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, prijatá uznesením vlády č. 1/2011, s. 47*

⁸⁷ *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, prijatá uznesením vlády č. 1/2011, s. 47.*

⁸⁸ *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, prijatá uznesením vlády č. 1/2011, s. 47.*

⁸⁹ Akčné plány stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, na roky 2017 - 2020 pre oblasti D.2.6 Oblasť nediskriminácie a D.2.7 Postoje k majoritnej spoločnosti - iniciatíva integrácia Rómov prostredníctvom komunikácie, prijatá uznesením vlády č. 423/2017. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/22311/1>

⁹⁰ Akčné plány stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, na roky 2017 - 2020 pre oblasti D.2.6 Oblasť nediskriminácie a D.2.7 Postoje k majoritnej spoločnosti - iniciatívna integrácia Rómov prostredníctvom komunikácie, prijatá uznesením vlády č. 423/2017. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/22311/1>

⁹¹ Akčné plány stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, na roky 2017 - 2020 pre oblasti D.2.6 Oblasť nediskriminácie a D.2.7 Postoje k majoritnej spoločnosti - iniciatívna integrácia Rómov prostredníctvom komunikácie, prijatá uznesením vlády č. 423/2017. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/22311/1>

V roku 2019 ÚSVRK pripravil monitorovaciu správu o implementácii akčných plánov NRIS, vrátane toho, ktorý sa zameriava na väčšinovú spoločnosť za rok 2018. Podľa správy bolo z 20 predpokladaných aktivít označených 13 ako priebežne realizovaných alebo už bolo dokončených, 6 prebiehalo a iba jeden bol označený ako nesplnený. Zaujímavé je, že realizácia týchto aktivít neobnášala žiadne fianačné náklady.⁹² Pri podrobnejšom preskúmaní monitorovacej správy sme zistili, že väčšina aktivít označených ako realizované pozostáva z koordinačných stretnutí alebo „komunikácie“ ÚSVRK s inými úradmi. Komunikačná stratégia ani kampaň realizované neboli. Zdá sa, že jedinými aktivitami, boli pravidelné noviny resp. newsletter, ktorý vydáva ÚSVRK a ktorý informuje o „pozitívnych programoch“, jednom školení, ktoré sa uskutočnilo v Nitre pre 40 účastníkov a niekoľkých seminároch pre mladých rómskych novinárov, ktoré pomohli jednému získať zamestnanie v Slovenskej televízii.⁹³

Ábel Ravasz, splnomocnenec vlády pre rómske komunity, v rozhovore s nami uznal, že tento akčný plán je najslabší. Poznamenal: *„Nie nevyhnutne v jeho kvalite, ale v jeho výstupoch určite. Mám pocit, že ľudia berú plány vážne v hmatateľnejších oblastiach, ako sú zamestnanosť alebo bývanie.“* Podľa Ravasza formálnou prípravou plánu a jeho formálnym vyhodnotením nemožno dosiahnuť hmatateľnú zmenu. Potvrdil, že koordinačné stretnutia pracovnej skupiny pravdepodobne nepriniesli žiadne výsledky. Neboli pripravené ani žiadne očakávané štúdie o postojoch. Ravasz však zdôraznil aj to, že v tejto oblasti prispeli k zlepšeniu svojou vlastnou komunikáciou: *„Naše mediálne oddelenie hrá obrovskú úlohu a každodenne komunikuje s médiami. Osobne vykonávam veľké množstvo neformálnej práce, komunikujem priamo s novinármi, často som ich presvedčil, aby používali iný jazyk, uchopili tému inak (...). Vysvetľujem, čo je potrebné. Predstavujeme množstvo pozitívnych tlačových konferencií a veľa ľudí nás obviňuje z toho, že to používame na vlastnú propagáciu, ale je to nezmysel. Naším cieľom je predstaviť čo najviac pozitívnych príkladov.“*⁹⁴

Politiky zamerané na väčšinovú spoločnosť vo vzdelávaní

Vzdelávanie sa o Rómoch

Okrem akčných plánov NRIS by mal zohrávať kľúčovú úlohu pri predchádzaní stereotypov a formovaní súdržnej spoločnosti najmä vzdelávací systém. V odpovedi na naše otázky o tom, ako školy adresujú predsudky, MŠVVŠ uviedlo niekoľko cieľov, ktoré sa sledujú vo vzdelávacom systéme: rozvoj kapacít detí predškolského veku na spoluprácu prostredníctvom hier, občianska náuka pre deti školského veku, aby sa naučili tolerovať názory, hodnoty a kultúry iných a prostredníctvom etiky by sa deti mali učiť o postojoch a zručnostiach potrebných pre spolunažívanie v spoločnosti a tiež o význame ľudskej dôstojnosti. V siedmom ročníku základnej školy sa na občianskej výchove žiaci učia analyzovať spoločnosť na základe veku, pohlavia, náboženstva, vzdelania a národnosti. V 8. ročníku sa na občianskej náuke učia o ľudských právach a najmä právach detí. Žiaci by tiež mali byť schopní identifikovať príklady rodových stereotypov v médiách a ich spoločenskom prostredí, ako aj konkrétne príklady diskriminácie. Učebné osnovy pre stredné školy navyše obsahujú učebné plány o rozmanitosti a tolerancii voči iným. MŠVVŠ sa tiež odvoláva na vzdelávacie zoznamy, ktoré sprístupňujú učiteľom predmety o ľudských právach a diskriminácii, sexuálnom násilí a zneužívaní detí prostredníctvom spoločného portálu. Ďalej MŠVVŠ vymenovalo kurzy a semináre, na ktorých sa zúčastnili učitelia, zamerané na výučbu detí z marginalizovaného prostredia.⁹⁵

⁹² Monitorovacia správa 2018 o plnení Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Vláda Slovenskej republiky na svojom zasadnutí 25. júna 2019 prerokovala tento materiál a dospela k záveru, že bol vzatý do úvahy. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/992>

⁹³ Príloha k monitorovacej správe o plnení Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 na rok 2018, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/992>

⁹⁴ Rozhovor s Ábelom Ravaszom, 21. októbra 2019

⁹⁵ Písomná odpoveď MŠVVŠ požadovaná pre túto správu, doručená v októbri 2019.

Hodnotenie realizácie týchto aktivít presahuje ambície tejto správy. Na základe našich parciálnych neformálnych zistení sa kvalita výučby líši v závislosti od zručností a úsilia jednotlivých učiteľov. Pozoruhodné je však to, že predmety zamerané na ľudské práva sú v poslednom čase skôr začlenené do kurikul druhých stupňov základných škôl a gymnázií, vynechávajú stredné odborné školy alebo nižšie vzdelávanie. Navyše snahy o podporu tolerancie podkopáva inštitucionálna segregácia, ktorú zažíva významná časť rómskych detí⁹⁶ a ktorá podporuje získavanie predsudkov a pocitov nadradenosti u nerómskych detí stigmatizujúc rómske deti.

Okrem toho formálne vzdelávanie by malo deťom umožniť získať objektívne informácie o Rómoch, porozumieť zložitým príčinám chudoby a vylúčenia a podporovať toleranciu a porozumenie a to čiastočne aj vďaka učeniu sa o Rómoch a rómskej histórii. V nedávnom hodnotení Rady Európy⁹⁷ sa konštatuje, že slovenské učebnice poskytujú informácie iba čiastočne a sú často nepresné a neobjektívne.

Príkladom je nedávno publikovaná 9. revízia široko používanej knihy dejepisu pre deviaty ročník základných škôl, ktorá obsahuje niekoľko faktických chýb o Rómoch pričom neposkytuje komplexné informácie, ktoré by žiakom umožnili porozumieť ich dnešnej marginalizácii. Učebnica uvádza, že Rómovia žili pred druhou svetovou vojnou ako kočovné skupiny. To však neplatí pre väčšinu Rómov, ktorí sa usádzali na území dnešného Slovenska už od 15. storočia.⁹⁸ Toto tvrdenie tvorí základ pre mýtus o Rómoch ako kočovníkoch, ktorí sa nechcú prispôbiť normám väčšiny. Historici v tejto knihe uvádzajú, že Rómovia boli umiestnení do pracovných táborov, ale neinformujú o ďalších reštriktívnych opatreniach, ktoré viedli k súčasnému vylúčeniu. Taktiež sa nespomína nariadenie, ktoré spôsobilo vystaňovanie rómskych rodín na pozemky mimo obce, ktoré rodiny nevlastnili, čo veľmi úzko súvisí so súčasným problémom nelegálnych osád. Informácie o rómskom holokauste sú tiež veľmi ojedinelé. Autori knihy dejepisu tiež argumentujú, že počas komunistického režimu dostali Rómovia materiálnu pomoc, ale hlboko podceňované boli zvyky a tradície rómskej etnickej skupiny a potreba ich asimilácie. Nepresná interpretácia politik nütenej asimilácie navádza študentov k diskusii, či takýto prístup môže byť úspešný. Historici tak kladú bremeno „nepripravenosti“ na Rómov.⁹⁹ Presnejší a podrobnejší prehľad o rómskej histórii nájdeme v učebnici pre tretí ročník gymnázií, ktorá obsahuje informácie o prenasledovaní Rómov, genocíde počas druhej svetovej vojny a o hromadných vraždách rodín vo viacerých lokalitách stredného Slovenska. Tieto informácie sú však dostupné iba pre študentov gymnázií.¹⁰⁰

Učebnice občianskej náuky obsahujú základné informácie o rozmanitosti o národnostných menšinách žijúcich na Slovensku. Neposkytujú však informácie o spornej presnosti údajov zozbieraných prostredníctvom sčítania ľudu a neinformujú o problémoch spojených so spolužitím rôznych skupín. Učebnice občianskej náuky sa zameriavajú vo väčšej miere na

⁹⁶ Pozri o segregácii vo vzdelávaní v kapitole o vzdelávaní v [Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia \(2018\)](#) a [Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia \(2019\)](#)

⁹⁷ *Zastúpenie Rómov v európskych učebných osnovách a učebniciach - Príloha 1, Zoznam referencií v európskych učebniciach, analytická správa (Rada Európy, ref., Georg Eckert Institute, 2020), dostupné na: <https://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/306/COE%20-%20The%20Representation%20of%20Roma%20Appendix%201.pdf?sequence=13&isAllowed=y>*

⁹⁸ Pozri viac: Viera Bačová, "Rómska menšina: vznik a charakteristika rómskej menšiny na Slovensku" in Anna Zelová a kol. *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských zmien* (Bratislava: Veda, 1994).

⁹⁹ Dušan Kováč, Viliam Kratochvíl, Ivan Kamenec, Herta Tkadlečková (2016) *Dejepis pre 9 ročník*, Bratislava: Orbis Pictures Bratislava, 324, uvedené v *Zastúpení Rómov v európskych učebných osnovách a učebniciach - Príloha 1, Odkazy v európskych učebniciach, analytická správa, (Rada Európy, odkaz, Georg Eckert Institute, 2020), dostupné na: <https://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/306/COE%20-%20The%20Representation%20of%20Roma%20Appendix%201.pdf?sequence=13&isAllowed=y>*

¹⁰⁰ Letz Robert, Maria Tonkova and Bockova Anna (2015), *Dejepis pre 3. ročník gymnázií* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo), pre 3rd ročník gymnázií , ISCED 2 reprodukováný v *ibid.* s. 324-325.

analýzu extrémizmu. Učebnice zemepisu obsahujú údaje o etnickom zložení obyvateľov regiónov Slovenska.

Štátny pedagogický ústav pripravuje materiál pre učiteľov o všetkých národnostných menšinách, ktorý by mal obsahovať podrobnejšie informácie aj o Rómoch a rómskej histórii. Učitelia dejepisu nižších a vyšších stredných škôl očakávali dodanie učebnice už v januári 2018.¹⁰¹ MŠVVŠ nevysvetlilo dôvod meškania, ale objasnilo, že nejde o učebnicu, ale o doplnkový informačný a metodický materiál. Cieľom učebnice je podporiť vzájomné porozumenie a toleranciu medzi žiakmi a v súčasnosti sa „dokončuje“. MŠVVŠ dodalo, že štátne kurikulum je dostatočne flexibilné a umožňuje učiteľom zapojiť rómsku históriu a informácie o Rómoch do výučby tak, ako si želajú.¹⁰²

Rozvíjanie kritického myslenia medzi deťmi a študentmi

Myslíme si, že okrem učenia sa tolerancii, úcte a spoznávania menšín, by vzdelávanie malo študentov naučiť kritickému mysleniu, aby dokázali rozpoznať hoaxy a mýty na sociálnych sieťach a v iných médiách, ktoré sa často zameriavajú na menšiny, najmä na Rómov. Nedávny veľmi rozšírený hoax sa týkal účasti Rómov na protifašistických protestoch, ktoré organizovali mimovládne organizácie vo viacerých mestách na východnom Slovensku. Tieto protesty boli proti fašizmu a proti zhromaždeniam Ľudovej strany Naše Slovensko. Mládežnícka organizácia spojená s touto extrémne pravicovou stranou pripravila videozáznam, ktorý úmyselne a klamlivo vykreslil Rómov ako opitých a agresívnych a snažil sa vzbudiť strach z Rómov.¹⁰³ Jedným z najviac zdieľaných hoaxov na Slovensku je osemročný príspevok na Facebooku. Príbeh z lekárne bez jediného dôkazu hovorí o tom, že Rómovia na rozdiel od ostatných nemusia platiť za lieky.¹⁰⁴

Najnovšie výsledky Programu pre medzinárodné hodnotenie študentov (PISA) odkryli značné rezervy v čitateľskej gramotnosti 10-ročných detí. To značí rezervy v ich schopnosti rozoznať zavádzajúce informácie, ktoré sú zdieľané konšpiračnými webovými stránkami alebo časopismi. Iba 5 % z radov 15-ročných študentov dosiahlo úroveň 5 alebo 6 v testoch čitateľskej gramotnosti, čo znamená, že dokážu rozlišovať medzi faktom a názorom na základe nepriamych kľúčov, obsahu alebo zdrojov a dokážu rozlíšiť manipulatívne hoaxy od overených faktov.¹⁰⁵

Pomerne znepokojivý bol nedávny prieskum, ktorý ukázal, že aj učitelia majú ťažkosti s rozlišovaním medzi dôveryhodnými a manipulatívnymi médiami, ktoré produkujú nepravdivé, zavádzajúce a nenávistné informácie o rôznych menšinách vrátane Židov, Rómov alebo LGBTI. Podľa tohto nedávneho reprezentatívneho prieskumu učiteľov by viac ako polovica z nich odporučila svojim žiakom ako dôveryhodné zdroje informácií najvplyvnejší konšpiračný portál *Hlavné správy* a časopis *Zem a Vek*. V rebríčku dôveryhodnosti podľa učiteľov sa na treťom mieste umiestnil internetový portál *Hlavné správy*. Až 57% učiteľov by ho odporučilo a iba 34 % ho považovalo za nedôveryhodný. *Hlavné správy* je najvplyvnejší konšpiračný portál, ktorý vytvára správy bez použitia riadnych zdrojov a s pochybným vlastníctvom.¹⁰⁶ Viac ako 50 % učiteľov by odporučilo

¹⁰¹ Pozri napr. Ivana Štefúnová, „Do škôl mieri učebnica o menšinách“ Denník Pravda, 26. januára 2018, dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/456000-do-skol-mieri-ucebnica-o-mensinach/>

¹⁰² Písomné odpovede na naše otázky, ktoré pripravilo MŠVVŠ

¹⁰³ Vladimír Šnidl, Kotlebovci šíria fámy o opitých a agresívnych Rómoch, ktorí si na nich chystali zbrane, dennikN.sk, 22. januára 2020, dostupné na: <https://dennikn.sk/1726380/kotlebovci-siria-famy-o-opitych-a-agresivnych-romoch-ktori-si-na-nich-chystali-zbrane/?ref=tema>

¹⁰⁴ Opäť sa šíri 8-ročný hoax, že Rómovia nemusia platiť za lieky, reaguje aj ústredie práce, omediach, 26. november 2019, dostupné na: <https://www.omeiach.com/hoaxy/16710-opaet-sa-siri-8-rocny-hoax-ze-romovia-nemusia-platit-za-lieky-reaguje-aj-ustredie-prace>

¹⁰⁵ OECD, Slovenská republika, poznámka o krajine, Program pre medzinárodné hodnotenie študentov (PISA), výsledky z PISA 2018, s. 2, dostupné na: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_SVK.pdf

¹⁰⁶ Pozri viac napr. Jakub Goda „Pod falošným menom som písal hoaxy pre Hlavné správy“, dennikN.sk, 11. január 2018, dostupné na: <https://dennikn.sk/995647/pod-falosnym-menom-som-pisal-hoaxy-pre-hlavne->

svojim žiakom aj časopis *Zem a Vek*, ktorý tiež patrí do zoznamu médií s konšpiračnými teóriami.¹⁰⁷ Šéfredaktor časopisu *Zem a Vek*, Tibor Rostas, bol nedávno odsúdený za nenávisťné prejavy, keď vydal svoj článok šíriaci antisemitizmus.¹⁰⁸ Výrazný podiel učiteľov má ťažkosti s rozoznávaním rozdielu medzi konšpiračným mediálnym výstupom a spoľahlivým zdrojom. Zodpovedné médiá ako sú SME alebo DENNÍK N mali horšie hodnotenie ako *Hlavné správy* alebo *Zem a Vek*, pričom iba 49% (v prípade SME) a 39% (v prípade DenníkN) by odporučilo tieto denníky svojim študentom ako spoľahlivé zdroje.¹⁰⁹

V reakcii na našu otázku, čo MŠVVŠ plánuje urobiť v reakcii na tento prieskum, ministerstvo uviedlo: „Na základe prieskumu pripraveného Centrom vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (CVTI) na vzorke viac ako 2 000 študentov základných a stredných škôl sú preferované nasledovné internetové stránky: Facebook 82,2%, Google 75,1%, YouTube 55%, Wikipédia 49,7%, referaty.sk 29,3%. Uvedené médiá [*Zem a Vek* a *Hlavná správa*] sa nedostali na zoznam 22 najvyhládávanejších webových stránok.”¹¹⁰

Celkovo možno uviesť, že údaje PISA o gramotnosti detí, prieskum medzi študentmi o spoľahlivosti masmediálnych zdrojov, ako aj reakcia MŠVVŠ na uvedenú situáciu naznačujú výraznú potrebu ďalších aktivít v rozvoji kritického myslenia zameraného nielen na študentov, ale tiež na učiteľov a úradníkov na MŠVVŠ.

Zhrnutie

Uvedomujeme si, že zmena hlboko zakorenených protirómskych postojov a stereotypov je náročná a vyžaduje si dlhodobé úsilie. V tejto oblasti však registrujeme obmedzenú aktivitu. Dobré zamýšľané akčné plány zameriavajúce sa na väčšinovú spoločnosť, u ktorých by sa dalo očakávať, že prinesú hmatateľné výsledky, ostali bez realizácie. Štátny vzdelávací systém, ktorý nie je schopný vysporiadať sa s inštitucionálnou segregáciou, podporuje stereotypy o rómskych deťoch ako o menejcenných a len veľmi málo sa zameriava na znižovanie predsudkov. Problémom sú aj nedostatočné informácie o Rómoch a rómskej histórii, ktoré by pomohli študentom pochopiť zložité dôvody vylúčenia Rómov. Potenciál systému vzdelávať deti a mládež tak, aby boli schopní kriticky myslieť a rozoznať obsah masívne zdieľaných hoaxov a dezinformácií o Rómoch je pomerne limitovaný.

[spravy/](#), alebo na webovej stránke, ktorá sa osobitne zameriava na webové stránky, ktoré vyrábajú a reprodukovujú konšpiračné teórie a falošné správy, dostupné na: <https://www.konspiratori.sk/assets/screenshots/s.php?i=hlavnespravy.sk.png>

¹⁰⁷ Pozri napr.: <https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php>

¹⁰⁸ Rostas bol odsúdený špeciálnym trestným činom, ktorý má jurisdikciu aj v prípade takzvaných zločinov extrémizmu, ktoré zahŕňajú aj nenávisťné prejavy a zločiny z nenávisťi. Rostas dostal pokutu 4 000 eur. Pozri napr. in Lucia Osvaldová, Rostas je vinný z hanobenia rasy a národa, Harabina vykázali z miestnosti“, dennikN.sk, 16. decembra 2019, dostupné na: <https://dennikn.sk/1688183/rosta-je-vinny-z-hanobenia-rasy-a-naroda-harabina-vykazali-z-miestnosti/>

¹⁰⁹ Filip Struhárik, „Učitelia považujú Hlavné správy a Zem a vek za dôveryhodné médiá, odporúčili by ich žiakom

¹¹⁰ Písomná odpoveď MŠVVŠ požadovaná pre túto správu, doručená v októbri 2019.

ODPORÚČANIA

Prístup k športu pre rómske deti a mládež

Pre MŠVVŠ, pre splnomocnenca vlády pre mládež a šport v koordinácii s ÚSVRK:

1. Pripravovaná štátna politika v oblasti športu by mala pri príprave vychádzať z detailnej kvantitatívnej aj kvalitatívnej štúdií zameranej na marginalizované a sociálne znevýhodnené deti. Stratégia by mala obsahovať nástroje podpory, ktoré uľahčia marginalizovaným deťom prístup do športových klubov a tiež finančnú a personálnu stratégiu spolupráce škôl a komunitných centier. V stratégii by mali byť zahrnuté aj indikátory, ktoré merajú koľko detí zo sociálne znevýhodneného prostredia vrátane Rómov sa zúčastňuje organizovaného športovania.

Pre MŠVVŠ v partnerstve so splnomocnencom vlády pre mládež a šport, Fond na podporu športu:

2. Športovým klubom by mali byť dostupné možnosti financovania (napríklad prostredníctvom nového fondu) na integráciu sociálne znevýhodnených detí ako aj metodické usmernenie o integrácii znevýhodnených detí, predchádzaní a riešení rasizmu v športe.
3. Zodpovedné inštitúcie by mali vypracovať metodické usmernenie pre školy a školské kluby o tom, ako využiť šport pri riešení rasizmu, predsudkov a presadzovaní tolerancie.

Ministerstvo dopravy a výstavby v partnerstve s ÚSVRK:

4. Programy integrácie Rómov, ktoré využívajú ERDF, by sa mali zamerať aj na rozvoj ihrísk v blízkosti znevýhodnených oblastí a športových zariadení v nesegregovaných lokalitách.
5. Športové kluby, mimovládne organizácie a školy by mali mať k dispozícii financovanie zo štátneho rozpočtu a ESF na propagovanie voľnočasových športových aktivít pre všetky deti.

Monitorovanie a evalvácia programov začleňovania Rómov

Pre všetky ministerstvá a príslušné riadiace orgány, ktoré implementujú rozsiahle programy využívajúce EŠIF:

6. Zabezpečiť, aby každý projekt s veľkým rozpočtom (minimálne tzv. národné projekty) obsahoval nezávislé monitorovanie kvality poskytovaných aktivít a služieb.
7. Zabezpečiť, aby každý projekt s veľkým rozpočtom (minimálne tzv. národný projekt) obsahoval nezávislé hodnotenie výsledkov a dopad uskutočnených intervencií, zvažil názory všetkých kľúčových zainteresovaných strán vrátane rómskych klientov, zabezpečil účasť Rómov na hodnotení a obsahoval aj rodovú perspektívu. Ak je to možné, zabezpečiť aj kontrafaktuálne hodnotenie.

Politiky zamerané na väčšinovú spoločnosť

Pre vládu SR a ÚSVRK:

8. Pripraviť komplexné aktivity zamerané na prácu s väčšinovou spoločnosťou, napríklad aj prostredníctvom dobre cielenej verejnej kampani s inovatívnymi a menej konvenčnými stratégiami na sociálnych sieťach.

Pre MŠVVŠ:

9. Výchova k ľudským právam a tolerancii musí byť dôkladne začlenená do vzdelávacieho procesu od predškolského veku, ktorú by mala sprevádzať snaha o odstraňovanie segregácie.
10. MŠVVŠ a Štátny pedagogický ústav by mali prepracovať existujúce učebnice s informáciami o Rómoch tak, aby poskytovali presné a komplexné materiály (vrátane včlenenia do novo pripravovaných učebníc dejepisu, občianskej náuky, zemepisu a etiky) a podporili vzájomné porozumenie medzi žiakmi a študentmi z rôznorodého prostredia.
11. Vychádzajúc z dostupných inovatívnych slovenských alebo medzinárodných stratégií, metód a materiálov o kritickom myslení a mediálnej gramotnosti, MŠVVŠ by malo pripraviť a implementovať plán s merateľnými ukazovateľmi zameraný na zlepšenie zručnosti u učiteľov aj u detí.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Alberty, Ladislav et al, *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019), dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladom-implementacie-narodneho-projektu>

Bačová, Viera "Rómska menšina: vznik a charakteristika rómskej menšiny na Slovensku" in Anna Zel'ová et. al. *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských zmien* (Bratislava: Veda, 1994)

Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia (2018), dostupné na:

<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-slovakia-2017-eprint-fin.pdf>

Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategies in Slovakia (2019), dostupné na:

<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-slovakia-2018-eprint-fin-3.pdf>

FRA, *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma – Selected findings* (Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2018), dostupné na:

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf

Gallová Kriglerová, Elena, Havírová, Zuzana and Holka Chudžíková, Alena, *Šport ako cesta z geta* (Bratislava: CVEK, 2019) dostupné na: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2019/12/Šport-ako-cesta-z-geta_final.pdf

Komárik, Emil, "V najlepšom záujem dieťaťa – desegregačné plány škôl" in Ladislav Alberty et al, *Záverečná evalvačná správa národného projektu Škola otvorená všetkým* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2019), dostupné na: <http://npsov.mpc-edu.sk/dolezite-oznamy/pracovne-stretnutie-ohladom-implementacie-narodneho-projektu>

Komunitné centrá: Národný projekt komunitné centrá : Evalvačná správa

(Implementačná agentúra ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015) dostupné na:

https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/V_stupy/Evalvacna_sprava_november_NP_KC_fin.pdf

OECD, Slovak Republic, country note, Programme for International Student Assessment (PISA), results from PISA 2018, dostupné na:

https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_SVK.pdf

The Representation of Roma in European Curricula and Textbooks – Appendix 1, Lists of References in European Textbooks, Analytical report, (Council of Europe, Ref, Georg Exkert Institute, 2020) dostupné na:

<https://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/306/COE%20-%20The%20Representation%20of%20Roma%20Appendix%201.pdf?sequence=13&isAllowed=y>

Škobla, Daniel, Grill, Jan and Hurre, Jakob *Exploring field social work in Slovakia (Evaluation of the programme funded by the European Social Fund in 2007-2013)* (Bratislava: The Institute for the Research on Labour and Family, 2016) dostupné na: https://www.academia.edu/23319843/Exploring_field_social_work_in_Slovakia_Evaluation_of_the_programme_funded_by_the_European_Social_Fund_in_2007_-_2013

Štátne politiky

Akčné plány stratégie Slovenskej republiky integrácie Rómov do roku 2020 na roky 2017-2020 pre oblasti D.2.6 oblasť nediskriminácie a D.2.7.postoje väčšinovej spoločnosti –

Iniciatíva integrácia prostredníctvom komunikácie, prijaté uznesením vlády č. 423/2017, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/22311/1>

Celoslovenské testovanie pohybových predpokladov žiakov prvých a tretích ročníkov základných škôl na identifikáciu športového talentu (podklady pre sekciu regionálneho školstva na poradu riaditeľov základných škôl), (bez dátumu) dostupné na: http://zsss.stranka.info/stranky/zsss/F/subory/sport_testovanie_identifikacia_sportoveho_talentu.pdf?PHPSESSID=d1b6216aa9c4c8b91bcc73018da0f5a6

Koncepcia práce s talentovanou mládežou v športe na roky 2015-2020, prijaté uznesením vlády č. 564/2015 zo dňa 14. októbra 2015, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/12368/1>

Spoločná deklarácia kongresu mladých Rómov zo dňa 6. apríla 2018 v Bratislave, dostupné na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjKk6e1y8HIAhUHohQKHcciAw4QFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3Ftlacove-spravy%26sprava%3Dvieme-presne-co-chceme-odkazuju-mladi-romovia-spolocnosti%26subor_spravy%3D292659&usg=AOvVaw2P4Q_imsGRu5eHMxiuNywj

Monitorovacia správa napĺňania Stratégie Slovenskej republiky v integrácii Rómov do roku 2020 za rok 2018. Materiál bol prerokovaný a vzatý na vedomie 25. júna 2019, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/992>

Národný projekt MRK – Inklúzia marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom vzdelávacia pedagogických pracovníkov“ (2011-2015), dostupné na: <https://www.minedu.sk/narodny-projekt-skvalitnil-vzdelavanie-viac-ako-22-000-romskych-ziakov/>,

Národný projekt PRINED, Projekt inkluzívneho vzdelávania (máj 2014- november 2015) dostupné na: <https://www.minedu.sk/projekt-prined-ma-plny-pocet-prihlasenych-skol-najviac-je-zo-spisa/>

Projet MRK II, Inkluzívny model vzdelávania na predškolskej úrovni (február 2013- november 2015), dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/4257.pdf>

Revidované akčné plány NRIS do roku 2020 na roky 2019-2020 pre oblasti D.2.1 vzdelávanie, D.2.2. zamestnanosť, D.2.3 zdravie D.2.4. bývanie a D.2.5 finančná inklúzia, prijaté uznesením vlády č 25/2019 prijaté 17. januára 2019, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/963>

Operačný program Ľudské zdroje na programové obdobie 2014-2020, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Riadiaci orgán pre OP, dostupné na : https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/esf/op-ludske-zdroje/oplz_final.pdf

Štátna koncepcia v oblasti športu – Slovenský šport, prijaté uznesením vlády č. 703/2012 dňa 6 december 2012, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/612>

Stratégia integrácie Rómov na Slovensku do roku 2020, prijaté uznesením vlády č. 1/2011.

Systém riadenia európskych štrukturálnych a investičných fondov (Centrálny koordinačný orgán, Úrad podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre investície a informatizáciu, 2019) (verzia 9), dostupné na: <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/zakladne-dokumenty/>

Vyzvanie na národný projekt Terénna sociálna práca a terénna práca s prítomnosťou MRK-II. Fáza, Zoznam povinných merateľných ukazovateľov, vrátane zadaných relevantie k horizontálnym princípom, Appendix 5, dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/mvsr_a_eu/oplz/vyzvania/np_terenna_socialna_p_raca_a_terenna_praca_v_obciach_s_pritomnostou_mrk_ii/P5_Zoznam%20PMU.pdf

Legislatíva

Zákon č. 288/1997 Z. z. o telesnej výchove v znení neskorších predpisov

Zákon č. 440/2015 Z. z. o športe v znení neskorších predpisov

Zákon č. 310/2019 Z. z. o fonde na podporu športu

GETTING IN TOUCH WITH THE EU

In person

All over the European Union there are hundreds of Europe Direct information centres. You can find the address of the centre nearest you at: https://europa.eu/european-union/contact_en

On the phone or by email

Europe Direct is a service that answers your questions about the European Union. You can contact this service:

- by freephone: 00 800 6 7 8 9 10 11 (certain operators may charge for these calls),
- at the following standard number: +32 22999696, or
- by email via: https://europa.eu/european-union/contact_en

FINDING INFORMATION ABOUT THE EU

Online

Information about the European Union in all the official languages of the EU is available on the Europa website at: https://europa.eu/european-union/index_en

EU publications

You can download or order free and priced EU publications from: <https://publications.europa.eu/en/publications>

Multiple copies of free publications may be obtained by contacting Europe Direct or your local information centre (see https://europa.eu/european-union/contact_en).

EU law and related documents

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1952 in all the official language versions, go to EUR-Lex at: <http://eur-lex.europa.eu>

Open data from the EU

The EU Open Data Portal (<http://data.europa.eu/euodp/en>) provides access to datasets from the EU. Data can be downloaded and reused for free, for both commercial and non-commercial purposes.

